

Науково-практичне видання

ДОТРИМАННЯ ПРАВ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС УКРАЇНИ

Харків 2013

Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів
Харківський інститут соціальних досліджень
Альянс Ромен Черкащини
Миргородські Рома
Одеський обласний ромський конгрес

**Цю публікацію здійснено за фінансової підтримки програми «Рома України»
Міжнародного Фонду «Відродження».**

Погляди, висловлені в цій публікації, належать колективу авторів та можуть не збігатися з позицією Міжнародного фонду «Відродження». Авторський колектив висловлює щиру подяку директору програмної ініціативи «Рома України» Ользі Жмурко за організаційну підтримку протягом усього проекту та зацікавленість у просуванні його результатів.

Авторський колектив: Бурлаченко П. Д., Єрмошкін С. М., Козаренко Н. В., Колоколова М. О., Мартиненко О. А., Чумак Ю. В., Чернявський М. І., Щербань С. В.

У виданні використано фотографії Олега Григор'єва і Романа Бондарчука.

Науково-практичне видання знайомить читачів з результатами комплексного дослідження дотримання прав ромського населення в діяльності ОВС України. Видання окреслює питання правової обізнаності ромів, їх довіри до міліції, усталених форм порушень прав ромів з боку працівників ОВС, дискримінаційних публікацій про ромів на офіційних сайтах системи МВС України та незаконного згадування у текстах, а також містить рекомендації для органів влади щодо вирішення окреслених проблем.

Видання стане корисним для працівників правоохоронних органів та інших органів влади, правозахисників, науковців, студентів і аспірантів юридичних і соціологічних факультетів, а також всіх, кого цікавить зазначена проблема.

Дотримання прав ромського населення в діяльності ОВС України / Кол. авт. – Харків: Харківський інститут соціальних досліджень, 2013. – 76 с.

© Бурлаченко П. Д., Єрмошкін С. М., Козаренко Н. В., Колоколова М. О., Мартиненко О. А., Чумак Ю. В., Чернявський М. І., Щербань С. В.

© Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, 2013

© Харківський інститут соціальних досліджень, 2013

© Альянс Ромен Черкащини, 2013

© Миргородські Рома, 2013

© Одеський обласний ромський конгрес, 2013

Дотримання прав ромського населення в діяльності ОВС України

7	Вступ
7	Взаємодія ромських громад з органами влади: досвід міжнародних досліджень
9	Взаємодія ромських громад з органами влади: досвід національних досліджень
10	Актуальність проблеми відносин ромських громад із правоохоронними органами
13	Методологія дослідження
15	Розділ 1. Чи знають роми свої права?
18	Розділ 2. Звернення ромів до міліції: довіра vs необхідність
21	Розділ 3. Ставлення працівників міліції до ромів
24	Розділ 4. Кримінальна статистика як чинник упередженого ставлення
29	Розділ 5. Усталені форми порушень прав ромів працівниками ОВС
29	5.1. Незаконні огляди й обшуки житла
32	5.2. Зупинення у громадських місцях
34	5.3. Доставляння до райвідділу чи іншого службового приміщення міліції
40	5.4. Застосування насильства при доставлянні до міліції
41	5.5. Застосування насильства після затримання
44	Розділ 6. Поведінкові стратегії ромів при порушенні їхніх прав
47	Розділ 7. Ознаки дискримінаційної політики у відкритих інформаційних джерелах системи МВС
47	7.1. Аналіз офіційних сайтів системи Міністерства внутрішніх справ України
51	7.2. Ознаки дискримінації в текстах вироків та ухвал
55	Розділ 8. Шляхи налагодження співпраці між ромськими громадами та ОВС
58	Діяльність ромських організацій: приклади захисту прав ромів
62	Висновки
65	Рекомендації
67	Додатки
71	Коротка інформація про організації-виконавців проекту
73	Про авторів

Умовні скорочення

ГУМВС	– Головне управління Міністерства внутрішніх справ
ДАІ	– Державна автомобільна інспекція
ЄДРСР	– Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄС	– Європейський Союз
Кзл. акт.	– коефіцієнт злочинної активності
КМСД	– кримінальна міліція у справах дітей
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВ	– міський відділ
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
ОБСЄ	– Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ОВС	– органи внутрішніх справ
РВ	– районний відділ
РЄ	– Рада Європи
УМВС	– Управління Міністерства внутрішніх справ
ХІСД	– Харківський інститут соціальних досліджень

Словник термінів

Дискримінація – рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (далі – певні ознаки), якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина (ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»).

Мова ворожнечі (англ. *hate speech* – букв. «мова ненависті») – систематичне використання висловлювань, що містять прояви агресії, спрямованої на людину або групу осіб за ознакою раси, релігії, статі або сексуальної орієнтації. Комітет міністрів Ради Європи визначає мову ворожнечі як усі форми самовираження, що містять поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, в тому числі нетерпимість висловлювань у формі радикального націоналізму й етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей із числа іммігрантів.¹

Етнічний профайлінг – будь-яка дія, вчинена представником влади по відношенню до особи (групи осіб) із метою забезпечення безпеки або громадського порядку, яка базується на її фактичному або уявному членстві в групі, визначеному за расовою ознакою, кольором шкіри, етнічним чи національним походженням або релігією без фактичних підстав чи обґрунтованої підозри, що призвела до нерівного поводження з цією особою або групою. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКПРН) визначає расовий (етнічний) профайлінг як використання правоохоронними органами без об'єктивних і розумних підстав таких ознак, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство, національне чи етнічне походження при контролі, стеженні чи проведенні розслідування.²

¹ Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on "Hate speech". Електронний ресурс. Режим доступу: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(1997\)020&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(1997)020&expmem_EN.asp)

² Европейская комиссия по борьбе с расизмом и нетерпимостью. Общеполитическая рекомендация №11 "О борьбе с расизмом и расовой дискриминацией в работе правоохранительных органов" (принята 29 июня 2007 года). Страсбург, 4 октября 2007 года. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/compilations_en/compilation%20recommandation%201-11%20russe%20cri07-38.pdf

Для належного здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина складова моніторингу стану захисту цих прав і свобод є обов'язковою, незамінною і невід'ємною.

Дане моніторингове дослідження за своєю проблематикою та змістом є фактично міжсекторальним, і його результати в ширшому застосуванні є важливими як для оцінки поточного стану дотримання всього комплексу прав ромської етнічної групи в Україні, так і стану дотримання прав громадян, незалежно від їх національності, правоохоронними органами держави. І обидва ці напрями є надзвичайно важливими у структурі роботи Уповноваженого з прав людини.

Що стосується безпосередніх результатів дослідження, вони дають підставу для узагальнюючого висновку: щоб змінити ситуацію на краще, необхідно працювати з обома цільовими групами, як у середовищі правоохоронців, так і в напрямі інтеграції ромської соціально-етнічної спільноти в українське суспільство.

Поза сумнівом, працівники міліції повинні отримувати спеціальну підготовку і з їх діяльності повинні бути виключені поведінкові стереотипи, що значною мірою побутують серед населення і породжуються соціальною стигматизацією ромів.

Разом з тим дослідження переконливо доводить, що ризик наразитися на неправомірне, жорстке чи жорстоке ставлення до себе з боку працівників органів внутрішніх справ безпосередньо залежить від освітніх та соціальних характеристик тієї чи іншої особи ромської національності. Це черговий раз засвідчує важливість просування освіти для ромів, і насамперед дітей, як пріоритетного інтеграційного фактора.

Висновки дослідження підкріплюють дані, зібрані представниками Секретаріату Уповноваженого під час здійснених останнім часом моніторингових візитів з метою вивчення комплексу факторів, що обумовлюють якість життя ромського населення в Закарпатській та Одеській областях, а також в м. Києві. Разом з результатами моніторингових візитів висновки цього дослідження використовуватимуться для належного виконання мандату Уповноваженого.

І ще хотіла б наголосити на одному висновку дослідження, значення якого виходить за межі останнього. Зазначення національності в документах, що посвідчують особу, є додатковим фактором ризику для конкретної особи стати об'єктом дискримінації за вказаною ознакою. Таким чином, дослідження містить опосередковану відповідь тим парламентаріям, які з наполегливістю, вартою кращого застосування, намагаються законодавчо закріпити внесення національності до паспорта та свідоцтва про народження.

Насамкінець вважаю за належне висловити вдячність авторам, як індивідуальним, так і неурядовим організаціям, а також програмній ініціативі Міжнародного фонду «Відродження» «Рома України», яка підтримала проведення цього, безперечно, важливого і потрібного дослідження.

**Уповноважений Верховної
Ради України з прав людини**

Валерія Лутковська

Вступ.

Взаємодія ромських громад з органами влади: досвід міжнародних досліджень

Ромська проблематика в цілому та її окремі питання віддавна є предметом і наукових досліджень, і практичного вивчення в майже усіх країнах світу, де живуть роми. Дослідження проводять і зацікавлені державні установи, й міжнародні урядові та неурядові організації, і власне ромські об'єднання. За 12,5 років XXI сторіччя тематика досліджень значно розширилася, зокрема, до кола наукового осмислення та розроблення практичних заходів вже *невідворотно* увійшла тема «Правоохоронні органи та роми», перелік проектів і публікацій з якої щороку значно поповнюється.¹

Причина одна – дуже серйозний рівень і криміналізації, й віктимізації ромського населення в Європі, відсутність очікуваного результату від багатьох антидискримінаційних заходів на рівні як окремих держав, так і міжнародних урядових організацій, простіше кажучи, дуже високий рівень порушення прав ромів правоохоронцями не тільки як громадян, а саме за етнічною ознакою. Порушення охоплюють усі правоохоронні сфери: поліцію/міліцію, прокуратуру, суди, установи з виконання покарань, персональне документування. За незрозумілою традицією вважалося, що найбільше права ромів порушують правоохоронці у Східній Європі – у країнах колишнього «східного блоку». Втім, відверта антиромська державна політика в Італії, Франції 2009-2010 років унаочнила: країни так званої «усталеної/розвинутої демократії» в реальному житті так само сповідують і проводять дискримінацію ромів насамперед через правоохоронні структури.

Першою міжнародною неурядовою організацією, що почала системне дослідження дотримання прав ромів, став Європейський центр прав ромів у Будапешті, який з кінця 90-х років публікує доповіді щодо різних країн, і кожна доповідь містить, у тому числі, й низку фактів та аналіз ставлення правоохоронних органів до ромів.²

Можна стверджувати, що ці публікації виокремили поліцейсько-правоохоронну тему та привернули увагу до неї як такої, що має самостійне й непересічне значення в межах загального вивчення дотримання/порушення прав людини та громадянина.

Наприкінці 90-х років важливість цієї теми для вибудовування та розбудови загальноєвропейської політики для ромів усвідомили Рада Європи, ОБСЄ, інституції Євросоюзу, а тому на початку нового століття вже не лише наукові й правозахисні організації окремих країн Європи, а й ці міжнародні урядові організації прилучились до вивчення проблем у стосунках між правоохоронцями, ромами як народом, місцевими ромськими громадами та окремими ромами.

Назвемо кілька досліджень, які, на нашу думку, значною мірою посприяли включенню обраної теми до майбутніх засадничих документів європейської ромської політики 2010-2011 років: у 2002-2004 роках Джон Коксхед, дослідник МВС (Home Office), опублікував низку статей про стосунки поліції та ро-

¹ Поодинокі публікації, втім, сягають ще останньої третини XX ст., див., напр.: Ingleton R.D. Gypsy and the bobby: A study of police relationships with an indigenous ethnic minority // *Police journal*. – 1978. – Vol. 51 (April-June). – Issue 2. – P. 181-190; Gronfors M. Finnish Gypsies and the police // *Policing Scandinavia*. – Stockholm: Scandinavian Research Council for Criminology at the University of Stockholm, 1980. – P. 147-156; Cipollini R., Faccioli F., Pitch T. Gypsy girls in an Italian juvenile Court // *Growing up good: Policing the behavior of girls in Europe*. – Thousand Oaks (CA): Sage Publications, Inc, 1989. – P. 114-128.

² **Австрія** – Divide and deport. Roma and Sinti in Austria (1996), **Албанія** – No record of the case: Roma in Albania (1997), **Болгарія** – Profession: prisoner: Roma in detention in Bulgaria (1997), **Боснія та Герцеговина** – The non-constituents: Rights deprivation of Roma in post-genocide Bosnia and Herzegovina (2004), **Італія** – Campland: Racial segregation of Roma in Italy (2000); **Греція** – Cleaning operations: Excluding Roma in Greece (2003), **Македонія** – A pleasant fiction: The human rights situation of Roma in Macedonia (1998), **Польща** – The limits of solidarity: Roma in Poland after 1989 (2002), **Росія** – В поисках счастливых цыган. Преследование отверженных меньшинств в России (2005), **Румунія** – Sudden rage at dawn. Violence against Roma in Romania (1996) та State of impunity: Human rights abuse of Roma in Romania (2001), **Словаччина** – Time of the skinheads: Denial and exclusion of Roma in Slovakia (1997); **Туреччина** – "We are here!": Discriminatory exclusion and struggle for rights of Roma in Turkey (2008), **Україна** – The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine (1997) та Рух зупинено. Інертний стан дотримання прав ромів в Україні (2006), **Франція** – Always somewhere else: Anti-gypsism in France (2005), **Чехія** – A special remedy: Roma and schools for the mentally handicapped in the Czech Republic (1999). Тексти див. на сайті <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3462>

мів у Великій Британії й розробив цілу стратегію підготовки поліцейських³; у 2002 році МВС Чехії оприлюднило Державну стратегію роботи поліції Чеської Республіки з національними та етнічними меншинами, в якій прямо заявлено: «Стосовно національних меншин... стратегія спрямована насамперед на членів ромської громади»⁴; у червні-грудні 2005 року болгарський Центр вивчення демократії дослідив, як поліція перевіряє ромів⁵; з 2005 року іспанська ромська організація «Секретаріадо хітано» починає друкувати щорічні результати моніторингу дискримінації ромів у т. ч. з боку поліції⁶, а 2007 року вона ж видала перший в Європі «Практичний посібник: Рівність у ставленні, поліція та ромська громада»⁷ тощо.

Паралельно розпочала дослідження ОБСЄ. У червні-грудні 2002 року Верховний комісар у справах національних меншин ОБСЄ та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснили спільний проект «Моніторинг дотримання прав національних меншин в Україні», тематичні завдання якого містили також МВС-івські питання. На жаль, матеріали цього проекту (звіти з 5-ти областей та АР Крим і узагальнений аналітичний) не були оприлюднені, однак 2006 року їх було використано у спеціальній доповіді омбудсмена України «Стан дотримання та захисту прав національних меншин в Україні»⁸, в якій широко висвітлювалась і ромська проблематика.

У 2004-2005 роках Контактний пункт з питань ромів і синті Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (КППРС БДІПЛ) виконав перший міжнародний і власне «правохоронницький» проект (дослідницьку програму) «Поліція та роми: до забезпечення безпеки багатоетнічних спільнот», який дав вагомі результати, що були відображені у двох базових виданнях. 2006 року ми отримали «Діяльність поліції та роми: Довідник джерел»⁹ – фундаментальну добірку проаналізованих витягів із документів ООН, Ради Європи, Євросоюзу, Європейського суду із прав людини, матеріалів конференцій тощо, які безпосередньо охоплювали усі аспекти стосунків між ромами та поліцейськими органами. А 2011 року побачив світ ґрунтовний огляд «Поліція та рома й синті: формування довіри і взаєморозуміння. Приклади доброї практики»¹⁰. Огляд, підготовлений колективом європейських експертів, містить аналіз діяльності поліції держав-членів ОБСЄ по відношенню до ромів, висвітлює питання розроблення відомчої політики, нормативних актів і законопроектів, механізмів прийняття ромів на службу, професійного навчання поліцейських для налагодження стосунків із ромськими громадами та ін. Чимало матеріалів названого проекту увійшли також і до Звіту про виконання Плану дій щодо поліпшення стану ромів і синті у країнах ОБСЄ 2008 року¹¹.

Рада Європи та інституції Європейського Союзу спеціальні дослідження з нашої теми не проводили, але в названих вище документах ОБСЄ читач знайде великий перелік документів, що стосуються поліції, її роботи з національними меншинами (Про Європейський кодекс поліцейської етики, 2001; Висновок комісара із прав людини про незалежний та ефективний розгляд скарг на дії поліції, 2009; Директива Ради ЄС про застосування принципу рівного поводження незалежно від расової чи етнічної належності осіб, 2000; Загальнополітична рекомендація ЄКРП №3 «Боротьба з расизмом і нетерпимістю стосовно ромів/циган», 2007; Заява ЄКРП про останні події щодо ромів та іммігрантів в Італії, 2010 та багато інших).

³ Coxhead, J. Anti-Racism training strategies for the Police Service and Criminal Justice Sector – Gypsies and Travellers. – Matlock: Derbyshire Police Service, 2004. – 31 p.

⁴ Národní strategie pro práci Policie České republiky ve vztahu k národnostním a etnickým menšinám. – Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2002. – S. 5 [44 s.]

⁵ Полицейски проверки и използване на етнически профили в България. – София, 2006. – 108 с.

⁶ Discriminación y comunidad gitana: Informe anual FSG 2005. – Madrid, 2005. – 46 p.

⁷ Guía práctica sobre igualdad de trato, policía y comunidad gitana. – Madrid, 2007. – 28 p.

⁸ Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2006. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/en/images/stories/07022011/S_Dopovid_2_1.pdf

⁹ Policing and Roma: a resource manual. A compilation of documents to support implementation of the OSCE Action plan for Roma & Sinti / Prepared by Dr. Robin Oakley, Chris Taylor. – Warsaw, 2006. – 233 p. Електронний ресурс. Режим доступу (тільки англійською мовою): <http://www.osce.org/odihr/67843>

¹⁰ Полиция и рома и синти: формирования доверия и взаимопонимания. Примеры хорошей практики. – Варшава, 2011. – 171 с. [Серия публикаций ОСВПД, том 9]. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://polis.osce.org/library/f/3682/3043/OSCE-AUS-SPM-3682-RU-3043>

¹¹ Status Report on the Implementation of the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area

ОБСЄ, як і Рада Європи, поки що не проявляє уваги безпосередньо до «поліційної» теми, а Єврокомісія цілком логічно зосередилася на державних стратегіях включення ромів, в яких головний акцент зроблено на 4 ключових напрямки: освіту, охорону здоров'я, працю та житло.¹²

Вивчення ж нашої теми продовжується в окремих державах. Так, Угорський Гельсинський комітет у 2010-2013 роках виконав проект «До рівності ромів-підсудних у судах і в місцях позбавлення волі»¹³, Поліцейська академія в Братиславі на основі кількох магістерських праць своїх слухачів 2009 року видала спеціальний підручник (можна використовувати як зразок поліцейської «логіки»)¹⁴, Санкт-Петербурзький Антидискримінаційний центр «Меморіал» узагальнив кількарічне дослідження істинного ставлення російської поліції до ромів у доповіді 2012 року Комітету проти тортур ООН, вщент «розбивши» офіційну доповідь РФ.¹⁵ Цей перелік прикладів можна продовжувати, але і сказаного вже достатньо для підтвердження того факту, що проблема «МВС – роми» існує в усіх країнах, і в усіх країнах її досліджують (зацікавлені читачі знайдуть детальну інформацію в Ромській бібліографії, що її цього року почав оприлюднювати одеський Інститут ромознавства¹⁶).

Взаємодія ромських громад з органами влади: досвід національних досліджень

У березні 2008 – лютому 2009 року МБО Ромський жіночий фонд «Чіріклі» виконав проект «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією», в межах якого було проаналізовано стан дотримання прав ромів у Одеській, Черкаській, Донецькій областях та АР Крим, зокрема й порушення прав ромів представниками міліції. І хоча проект мав більш оглядовий характер, він дав змогу зробити такий висновок щодо МВС:

«10. Правоохоронні органи донині зберігають практично необмежені повноваження щодо затримання громадян, незаконного арешту, брутального порушення їхніх прав і свобод. Відтворенню цієї ситуації сприяє низький рівень правової обізнаності серед ромів, зневіра у справедливості й законності, а також недостатній професійний рівень деяких працівників органів внутрішніх справ у галузі прав людини.

Аналіз інформації, отриманої під час реалізації проекту, вказує на те, що порушення прав ромів обумовлені, в першу чергу, негативним ставленням до цієї категорії громадян з боку працівників міліції середньої та нижчої ланки, представників державних органів влади.

Разом із тим під час проведення тренінгів і спілкування з міліціонерами та державними службовцями організатори стикалися з тим, що практично всі учасники висловлювали тезу «Винний, тому що циган» і вважали ромів однією з найпроблемніших у криміногенному розумінні частиною населення. Більшість співробітників міліції вказувала, що практичний досвід роботи свідчить про те, що кримінал є частиною ромського менталітету, і це вимагає відповідного жорстокого реагування з боку міліції».¹⁷

¹² An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions on 05.04.2011.

¹³ Towards the Equality of Roma Defendants before Courts and in Penitentiaries. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://helsinki.hu/en/towards-the-equality-of-roma-defendants-before-courts-and-in-penitentiaries-2010-2013>

¹⁴ Manuál ku školeniu policajta špecialistu pre prácu s rómskou komunitou: Matra II. Minority. – Bratislava: Akadémia PZ – Inštitút ďalšieho vzdelávania, 2009. – 131 s.

¹⁵ Roma, Migrants, Activists: Victims of Police Abuse. A report submitted within the framework of the review of the 5th periodic report submitted by the Russian Federation to the Committee Against Torture for its 49th session (short version) / Editors Stephania Kulaeva, Olga Abramenko. – St. Petersburg, 2012. – 59 p. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/ngos/FIDH_RussianFederation_CAT49.pdf

¹⁶ Romano pustikango daj. Skant iklo: Tlarmenvad / Kerdarja Niko Rergo, Rustam Stojan. – Odesa: Romenvadesko danitlan, 2013. – 89 p. [Ромська бібліографія. Предметний каталог: Правознавство / Укладачі Ніко Рерго, Рустам Стоян. – Одеса: Інститут ромознавства, 2013. – 57 с.].

¹⁷ Попередження проявів ксенофобії в полікультурному суспільстві: Практичний посібник для державних службовців та працівників правоохоронних органів / кандидат філософських наук доцент М.В.Новікова, магістр філософії Луньова О.В. – К., 2009. – С. 44 [70 с.]. Електронний ресурс. Режим доступу: http://diversipedia.org.ua/db_files/chirikli.20091.pdf

Одеський обласний ромський конгрес із 2005 року досліджує публікації, що стосуються ромів, на сайтах системи МВС України (це переважно *фактологічне* та *статистичне* дослідження). У травні 2011 року він надіслав до МВС матеріали моніторингу та висновки¹⁸ (результати див. у розділі 7 цього звіту).

Минулого року Харківський інститут соціальних досліджень за підтримки МФ «Відродження» виконав дуже важливе, з огляду на нашу тему, *соціологічне* дослідження: «Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській і Черкаській областях».¹⁹ Питання «роми – правоохоронні органи» вже посіло в ньому самостійне місце (матеріали дослідження також використані у цьому звіті).

Варто згадати й кілька проектів суто *практичного* спрямування (насамперед щодо паспортизації), виконаних у 2012 році за підтримки МФ «Відродження»: «Посилення правових можливостей ромів Бессарабії», «Паспортизація ромського населення в Перечинському районі», «Усунення перешкод в реалізації правових можливостей ромського населення», «Посилення правових можливостей ромських громад Полтавщини», на основі яких було видано і практичний посібник.²⁰

Таким чином, з 1997 року (перша доповідь Європейського центру прав ромів) в Україні вже було створено певну науково-практичну базу з досліджуваної теми. Наш звіт є черговим методологічним і соціологічним внеском до неї, і сподіваємося – вагомим.

Автори та учасники проекту вважають, що наступним кроком ромських організацій України, програми «Роми України» МФ «Відродження» та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини²¹ мало б стати комплексне та системне вивчення проблем, з якими стикаються роми у стосунках із правоохоронними органами. Таке вивчення, безумовно, стане серйозним науковим дороговказом і для МВС України, і для ромського громадянського суспільства, і для держави в цілому на виконання завдань щодо правового захисту ромів, визначених у Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року.²²

Актуальність проблеми відносин ромських громад із правоохоронними органами

Загальновідомо, що точної статистики щодо ромського населення фактично в усіх країнах Європи, у тому числі й в Україні, немає. У 1989 році, згідно з даними перепису населення в СРСР, в Україні жили 47 915 ромів при загальній кількості населення 52 млн осіб. Таким чином, у 1989 році роми становили приблизно 0,09 % від загальної кількості українського населення. Через 12 років всеукраїнським переписом населення було зафіксовано 47 587 ромів при загальній кількості населення України приблизно 47 млн осіб²³, або 0,1 %. Найбільша кількість ромів, за даними перепису 2001 року, проживає в Закарпатській області (14 004 особи), Донецькій області (4106), Дніпропетровській області (4067), Одеській області (4035), Харківській області (2325), Луганській області (2284) та Автономній Республіці Крим (1896 осіб).

¹⁸ Роми України з точки зору Міністерства внутрішніх справ України. 2006–2010: Результати моніторингу офіційних сайтів системи МВС України / Укл. Ніко Рерго. – Одеса, 2011. – 112 с. Також: Роми України з точки зору Міністерства внутрішніх справ України: Результати огляду офіційних сайтів системи МВС України за 2012 р. / Укл. Ніко Рерго. – Одеса, 2013. – 76 с.; Рерго Н. Роми очима МВС України: творення державного «образу ворога» // Сучасні тенденції порушення прав людини в Україні: Тези доповідей, V форум правозахисних організацій України, 16.06.2011. – [Харків: УГСПЛ, 2011]. – С.61–63.

¹⁹ Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / М.О. Колоколова, С.В. Щербань. – Х.: ХІСД, 2012. – 48 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1343999004.pdf>

²⁰ Ти і міліція (як захистити свої права у міліції): Практичний poradnik. – Полтава, 2012. – 20 с.

²¹ Звернення Валерії Лутковської з нагоди Міжнародного дня ромів. – 2013, 08 квітня. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2591:2013-04-08-09-35-52&catid=14:2010-12-07-14-44-26&Itemid=75

²² Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року: Указ Президента України № 201/2013 від 08 квітня 2013 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15628.html>

²³ Державний комітет статистики України. Всеукраїнський перепис населення у 2001 році. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.ukrcensus.gov.ua/g/d5_other.gif

У таких регіонах, як Закарпаття, наприклад, роми становлять 3 % населення. Водночас різні експерти вважають, що насправді ромські громади більш численні, ніж це відображено в офіційній статистиці. Так, Національна академія наук України оцінює кількість ромського населення у 200 тис. осіб, а ромські неурядові організації – 300 тис. осіб.²⁴ Утім, Рада Європи станом на вересень 2010 року офіційно вважає, що в Україні живуть 260 тис. ромів.²⁵

Ставлення до представників ромської громади з боку населення є також предметом постійної уваги експертів. За даними Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, індекс національної дистанційованості українців по відношенню до ромів завжди був високим. У 1994 році він становив 5,1 бала (за шкалою від 1 до 7), що означало небажання більшості опитаних бачити ромів громадянами держави.

У 2010 році показник дистанційованості зріс до 6,1 бала, що притаманно рівню чітко вираженої у суспільстві ксенофобії. Опитування, яке проводив Київський міжнародний інститут соціології в лютому 2010 року, показало, що роми увійшли до 6 етнічних груп, рівень толерантності до яких з боку громадян України був нижчим за 50 %. Такими групами виявилися німці (38 %), роми (37 %), румуни (36 %), канадійці (36 %), американці (35 %), французи (33 %).²⁶

Дослідження «Регіональна толерантність, ксенофобія та екстремізм в Україні у 2012 році», проведене у 110 населених пунктах України, також підтвердило, що по відношенню до ромів в українському суспільстві існує латентна ксенофобія, яка в сільських регіонах набуває відкритої форми.²⁷

Ксенофобські установки чи ставлення виявляються сьогодні у широкому діапазоні дискримінаційних дій щодо ромів: від зверхнього, зневажливого ставлення з боку пересічних громадян до відверто антиромських промов окремих політиків, висловлювань представників правоохоронних органів та ЗМІ. Випадки прямої дискримінації ромів з відчутним расовим підґрунтям найчастіше мають форму прямих відмов у доступі ромів до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. За даними Харківського інституту соціальних досліджень, роми стикаються із проблемами практично в усіх сферах життя:

1. Зайнятість і працевлаштування.
2. Оформлення документів, зокрема особистих.
3. Освіта.
4. Житлово-комунальні послуги.
5. Охорона здоров'я.
6. Володіння нерухомістю.
7. Недоброзичливе та упереджене ставлення працівників правоохоронних органів²⁸.

Співавтори звіту Центру дослідження суспільства зазначають: дискримінація ромів в українському суспільстві спричинена здебільшого їхнім соціально-економічним станом, причому пряма дискриміна-

²⁴ Права людини в Україні — 2012. Доповідь правозахисних організацій. / За ред. Є. Ю. Захарова. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2013. – 560 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362647447>

²⁵ Рада Європи, офіційний сайт // http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

²⁶ Бурковський П., Черненко С., Зорько В., Кохан Г. Оцінка стану толерантності українського суспільства: ризики і можливості для формування національної єдності. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/500/>

²⁷ Регіональна толерантність, ксенофобія та екстремізм в Україні у 2012 році. Аналітичний звіт за результатами дослідження. Інститут прав людини і запобігання екстремізму та ксенофобії, 2013. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ihrpex.org/uk/docs/>

²⁸ Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / Кол. авт. – Х.: ХІСД, 2012. – 48 с.

ція найчастіше є інституційною (сфера охорони здоров'я, освіти, ринок праці, правоохоронні органи)».²⁹

У звіті Європейської комісії проти расизму та нетерпимості за 2012 рік було підтверджено, що становище ромів не покращилося, багато з них не мають документів, що посвідчують особу, трапляються випадки неправомірних дій міліції по відношенню до ромів та інших вразливих груп.³⁰

Правозахисні й міжнародні неурядові організації також неодноразово підкреслювали, що правоохоронні органи України регулярно вдаються до незаконних оглядів та обшуків ромів, доставляння їх до міліцейських відділків, кампаній із примусового збирання персональної інформації (перевірка документів, зняття відбитків пальців, фотографування тощо). Так, Українська Гельсінська спілка з прав людини в доповіді щодо виконання Україною Міжнародної конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації» наголосила, що *«найбільше від утисків правоохоронців потерпали роми... Порушення прав щодо цих груп публічно засуджується керівництвом МВС, а на практиці підтримується та заохочується. Заходи «профілактики» без відповідних підстав, заборонені законом, міліція час-то застосовує щодо ромів: це безпідставне затримання і проведення особистого огляду, доставляння до райвідділів міліції і затримання на необґрунтовано тривалий час, проведення обшуку домоволодінь і автотранспорту, зняття інформації мобільних телефонів і відбитків пальців»*.³¹

Проблемні стосунки із представниками правоохоронних органів, як бачимо, посідають окреме місце в переліку проблем, з якими стикаються роми, оскільки вони позначаються на багатьох аспектах життя ромських громад. Тому увага нашого дослідження небезпідставно була акцентована на більш чіткому окресленні проблем, що існують у стосунках ромських громад із працівниками міліції як представниками найбільш численного правоохоронного органу.

З урахуванням викладеного основними цілями дослідження було визначено:

1. Визначення рівня правової обізнаності ромів, знання ними власних прав.
2. Оцінка рівня довіри ромів до працівників міліції.
3. Вивчення ставлення працівників ОВС до ромів.
4. Аналіз усталених форм порушень прав ромів з боку працівників ОВС, оцінка масштабу жорстокого поводження щодо ромів.
5. Опис поведінкових стратегій ромів при порушенні їхніх прав.
6. Оцінка інформаційно-правової сфери МВС України на наявність ознак дискримінації.
7. Визначення шляхів налагодження відносин між ромськими громадами та працівниками ОВС.

²⁹ Мостюк В., П'єх І., Струк Л. Роми, проблема поза законодавством // Повсякденні практики інституційної дискримінації: український вимір. – К.: Центр дослідження суспільства, 2013. – С. 17. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://cedos.org.ua/hidden/category/1-members?download=64:2013-05-13-10-44-31>

³⁰ Доповідь ЄКПН по Україні (четвертий цикл моніторингу). CRI(2012)2, Ukrainian version, 2012. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/ukraine/UKR-CbC-IV-2012-006-UKR.pdf>

³¹ Альтернативна доповідь щодо виконання Україною Міжнародної конвенції ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. – К.: УГСПЛ, 2011. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1312376836>

Методологія дослідження

Предметом дослідження визначено проблемні питання, що виникають у представників ромських громад при спілкуванні з працівниками ОВС України. **Цільовими групами** дослідження є ромські громади, а також служби та підрозділи ОВС України. Дослідження проведене в Одеській, Полтавській та Черкаській областях, частково використані матеріали по Закарпатській області. Проте, з огляду на об'єктивні ускладнення при опитуванні членів ромських громад у Закарпатській області, а також ігнорування керівництвом ГУМВС України в Одеській області офіційних запитів про надання відкритої інформації, у дослідженні та звіті використано неповні дані з цих областей.

Специфіка дослідження зумовила використання таких методів та інформаційних джерел.

Аналіз судової практики дав змогу визначити проблему прихованої дискримінації ромів у практиці судів. Усього було вивчено 524 кримінальні справи за період з 01.01.2011 по 01.04.2013, в текстах яких були слова «ромська національність» або «циган(и)». Вироки та постанови, використані для вивчення, взяті з Єдиного державного реєстру судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (далі – ЄДРСР).

Опитування сприяло вивченню основних аспектів відносин між працівниками міліції та ромами, визначенню найбільш проблемних питань. Через низку об'єктивних ускладнень (відсутність статистичних даних, закритість у спілкуванні) були опитані так звані «доступні респонденти» із дотриманням відносної пропорційності різних груп за статтю, віком та місцем проживання. Усього були опитані 303 роми: 94 – в Одеській області, 107 – у Полтавській області, 102 – в Черкаській області.

Глибинні інтерв'ю із ромами, які постраждали від незаконних дій міліції, уможливили більш детально вивчити ситуації, до яких потрапляли роми під час спілкування із представниками ОВС, поведінкові стратегії ромів, причини й наслідки контактування із органами правопорядку. Подинні інтерв'ю проведені з 15 особами (по 5 осіб у Полтавській, Одеській і Черкаській областях).

Глибинні інтерв'ю із представниками ОВС України дали змогу поглянути на проблему з точки зору цього органу виконавчої влади, оцінити їх ставлення до ромів, практику взаємодії з ромськими громадами, обговорити можливі шляхи уникнення труднощів у майбутньому. Інтерв'ю проведені з 15 працівниками ОВС у Полтавській, Одеській і Черкаській областях – представниками служби карного розшуку, кримінальної міліції у справах дітей, патрульної служби, підрозділів зв'язків із громадськістю, Державтоінспекції, слідчими, з дільничними інспекторами. 20 % опитаних представляють середній начальницький склад (спеціальні звання лейтенант – капітан міліції).

Контент-аналіз публікацій МВС України надав додаткову інформацію про політику міністерства стосовно ромських громад. Були вивчені усі статті та інформаційні повідомлення, опубліковані станом на 15.04.2013 на сайтах МВС України та його обласних підрозділів у Одеській, Полтавській, Черкаській областях, а також на сайті громадсько-правового тижневика МВС «Іменем Закону».¹

¹ <http://mvs.gov.ua>, <http://odessa.umvd.gov.ua>, <http://mia-pl.gov.ua>, <http://www.cherkassy.mvs.gov.ua>, <http://www.imzak.org.ua>

Громадська експертиза діяльності МВС України сприяла виявленню основних причин і конкретних фактів порушень прав ромського населення з боку працівників міліції, які раніше були також висвітлені у щорічних доповідях «Права людини в Україні», «Права людини в діяльності української міліції»².

Інформаційні запити було застосовано як метод збору відомчої інформації щодо стану дотримання прав ромів. Запити було спрямовано до МВС України, УМВС України в Закарпатській, Полтавській та Черкаській областях і ГУМВС України в Одеській області (останнє не дало відповіді).

Дослідники враховували потенційні ускладнення, що можуть впливати на об'єктивне висвітлення проблем стосунків ромського населення із правоохоронними органами. Це, насамперед, недосконалість державної статистики, відсутність широкого доступу до відомчої бази МВС, специфіка отримання інформації як від правоохоронців, так і від ромських громад. Саме тому результати дослідження, в цілому правильно відображаючи наявні проблеми, мають прогностичне значення і слугують відправною точкою для подальшого вивчення виявлених проблем.

Авторський колектив висловлює щирі подяку представникам ромських громад, які взяли участь у численних інтерв'ю та опитуванні, що зробило можливим проведення дослідження в цілому. Автори також вдячні працівникам ОВС України, які не залишилися осторонь під час дискусійного обговорення проблемних питань.

² Права людини в Україні – 2004. Доповідь правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Х.: Фоліо, 2005. — 312 с.; Права людини в Україні – 2005. Доповідь правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини, Харківська правозахисна група. — Х.: Права людини, 2006. — 320 с.; Права людини в Україні – 2007. Доповідь правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Х.: Права людини, 2008. — 304 с.; Права людини в Україні – 2008. Доповідь правозахисних організацій / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Х.: Права людини, 2009. — 304 с.; Права людини в діяльності української міліції – 2010 рік / Асоціація українських моніторів з дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів. — К.-Х.: Права людини, 2011. — 276 с.; Права людини в діяльності української міліції – 2009 рік / Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ МВС України. — Х.: Права людини. — 380 с.; Права людини в діяльності української міліції – 2008 рік / Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ МВС України. — Х.: Права людини. — 296 с.

Чи знають роми свої права?

Чи володіє ромське населення правовими знаннями, необхідними для компетентного спілкування із правоохоронцями, захисту власних прав та інтересів? Результати опитування показали, що лише 9 % ромів знають свої основні права і свободи. Більш як половина опитаних (56 %) обізнані «лише з деякими», а 35 % опитаних ромів взагалі не знали своїх базових прав і свобод, закріплених у Конституції, законах України та міжнародних документах.

Низький рівень знань своїх прав виявився досить міцно пов'язаним із загальним рівнем освіти представників ромської спільноти. Так, серед учасників анкетування 16 % ромів взагалі не мали освіти, 50 % закінчили лише кілька класів, 26 % мали повну середню освіту і ще 8 % – неповну або повну вищу освіту. Відповідно серед тих ромів, які не мали освіти, лише 4 % знали свої права, ще 15 % – знали тільки деякі, а ось основна маса – 81 % взагалі не знали своїх прав (Рис. 1). Серед основної маси опитаних ромів, а це ті, хто закінчив кілька класів (у середньому по 6-7 класів), кожна третя людина взагалі не знала своїх прав (34 %), кожна друга знала лише деякі (54 %) і тільки кожна 8 знала свої основні права і свободи (12 %).

Рис. 1. Рівень знань ромами основних прав і свобод залежно від освіти (у % від тих, хто відповів)

	знаю	знаю лише деякі	не знаю
Вища	25	75	0
Неповна вища	100	0	0
Повна середня	6	73	21
Закінчив кілька класів	12	54	34
Не маю освіти	4	15	81

Рівень правової обізнаності опитаних ромів залежав також від місця проживання. Якщо серед жителів міст свої основні права і свободи більшою мірою знали 11 % опитаних, то серед жителів сіл і селищ ця частка була меншою – 8 %. Знали лише деякі, на їхню думку, права 57 % жителів міст і 53 % жителів сільських регіонів. Взагалі не знали свої права 32 % міських ромів та 39 % представників сільських громад.

Серед знайомих їм прав і свобод роми найчастіше називали право на навчання, право на житло, право на лікування, право на працю. При цьому роми із середньою та вищою освітою називали й такі важливі при взаємодії з міліцією права, як право на недоторканість особи та власного житла, право на адвоката, право на вільне пересування.

Водночас інтерв'ю показали, що обізнаність ромів зі своїми правами вкрай обмежена. Особливо це стосується знання тих прав, які має особа при затриманні міліцією, доставлянні у райвідділ та в інших ситуаціях спілкування з органами внутрішніх справ. Досить рідко називалось право спитати причину зупинки, право на адвоката, право повідомити близьких про затримання, знання яких є ключовими для попередження незаконних дій із боку міліції.

Які там у мене права! Максимум, на що я можу розраховувати, – це зателефонувати додому, сказати своїм, щоб не хвилювалися.

Які у нас права, у цих циган нещасних? Нема в нас прав. Знаю, що не мають права так робити, не мають права так бити. Треба чоловіка попитати, треба чоловіка покарати, але ж не вбивати!

З інтерв'ю із ромами

Серед обов'язків міліції правильно назвали три основних: назватися, показати документи і пояснити причину звернення до громадянина. Однак більшість висловлювань ромів під час інтерв'ю зводилася до того, що «міліція може робити все, що їй потрібно». Жодна людина в інтерв'ю не зазначила, що коли-небудь відмовилася від надання міліціонеру своїх документів, від його усного прохання дати оглянути своє житло чи автомобіль, проїхати до райвідділу для дактилоскопії й фотографування без законних на те підстав. На думку ромів, така відмова може бути небезпечною і призвести до серйозних наслідків, тому основна лінія їхньої поведінки – погоджуватися і робити все, що скажуть міліціонери. «Які в нас права, в нас немає прав, лише обов'язки» – фраза, котру можна було почути у більшості розмов.

На недостатній рівень правової обізнаності ромів вказували під час інтерв'ю і працівники міліції, пояснюючи такий стан речей щонайменше двома причинами. По-перше, на думку правоохоронців, рівень загальної правової культури населення України дуже низький, а отже, і «представники ромської національності» не є з цього винятком.

Я вважаю, що обізнані, як і переважна більшість наших громадян, – загальне розуміння про права і закони, але особливо не знають.

З інтерв'ю із працівником міліції

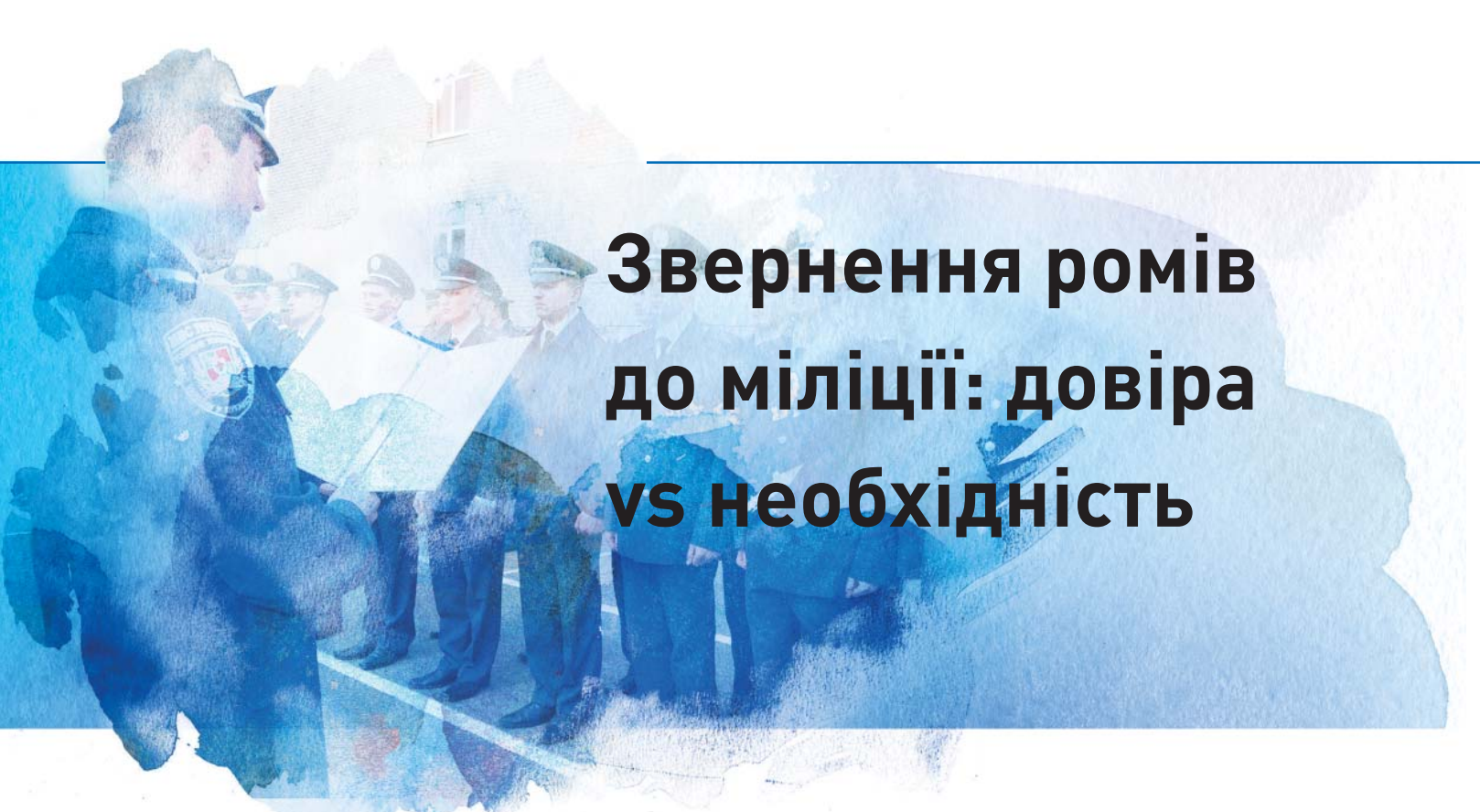

Другою причиною називались культурні особливості та спосіб життя ромського населення в Україні, який передбачає використання «своїї правди і своїх законів».

Ці люди у правовому полі не орієнтуються абсолютно. У них свої поняття, своє бачення справи. Тобто якщо їм пояснюєш, що так за законом робити не можна, це взагалі не проходить. Вони не розуміють взагалі, що таке закон і що його не можна порушувати, що не можна через нього переступати і робити так, як тобі хочеться. Їх вирізняє правовий нігілізм. От як їм сказали їхні пращури, предки, що отак можна робить, то отак треба робить, а отак не можна робить.

З інтерв'ю із працівником міліції

Працівники ОВС назвали позитивною тенденцією те, що роми, розуміючи недостатній рівень своєї правової обізнаності, часто приходять на зустріч вже з адвокатом, не підписуючи без останнього жодного документа. За словами міліціонерів, це досить зручно для їх службової діяльності, адже роми здебільшого довіряють адвокатам, від чого спілкування з ромами стає більш продуктивним і швидким.

Звернення ромів до міліції: довіра vs необхідність

Спілкування з міліцією має двосторонній характер: з одного боку, і частіше за все, контакт ініціюють самі працівники міліції, про що буде сказано далі. З іншого боку, спілкування із працівниками ОВС може відбуватися в результаті звернення самих ромів до міліції. Проте останнє трапляється досить рідко. Так, за результатами нашого дослідження, впродовж 2012 року по допомогу до органів внутрішніх справ зверталися лише 10 % опитаних. Серед тих ромів, хто просив допомоги у працівників ОВС, 75 % зверталися одноразово, ще 17 % – двічі. Лише 8 % тих, хто звертався до міліції, робили це 3 або більше разів. При цьому частіше за все до працівників міліції зверталися роми середнього віку, які живуть у сільській місцевості, мають паспорт і прописку. Взаємозв'язок між кількістю звернень до ОВС і статтю, освітою, рівнем знань своїх прав, наявністю судимості не виявлений.

Результатами звернення були задоволені 27 % опитаних ромів – вони «отримали бажану допомогу»; 38 % ромів «отримували допомогу міліції, але не в повному обсязі або не завжди»; 35 % ромів вважають, що їм «не допомогли взагалі нічим» (Рис. 2).

Рис. 2. Результати звернення ромів по допомогу до міліції (у % від тих, хто відповів)

Отримали бажану допомогу	27
Отримали допомогу частково	38
Нічим не допомогли	35

Під час проведення інтерв'ю роми підтвердили своє небажання звертатися до органів внутрішніх справ по допомогу. Насамперед це пояснюється відсутністю у ромів поширеної практики вирішувати свої проблеми за допомогою органів державної влади, що підтверджують результати інших соціологічних досліджень. Так, під час опитування ромського населення Закарпатської та Черкаської областей у 2012 році більшість опитаних на запитання «Які шляхи вирішення проблем, на вашу думку, сьогодні найбільш поширені серед ваших родичів, знайомих?» відповіла, що слід «домовлятися самостійно» (60 %), водночас

не відкидаючи такі варіанти, як «вирішувати у кримінальний спосіб» (28 %), «домовлятися за допомогою адвоката» (19 %), «нічого не робити» (18 %). Проте такі способи, як «вирішувати за допомогою державних органів влади» і «домагатися вирішення в суді» зазначили у відповідях лише 18 % і 5 % ромів відповідно.¹

По-друге, на думку ромів, звернення до міліції не є ефективним методом вирішення їхніх проблем. Звернувшись до органів внутрішніх справ, вони не лише не отримували бажаної допомоги, а й зазнавали утисків через свою етнічну приналежність.

Ми прийшли дізнатися про хід нашої справи. Але з нами навіть не захотіли розмовляти: «Ви якісь небриті, йдіть звідси». Але ж у нас було горе! Коли у сім'ї горе, на зовнішність уваги не звертаєш. Розумієте? Ще й пригрозили, щоб ми самі нічого не робили, а то всіх посадять.

З інтерв'ю із ромом

Працівники ОВС також підтвердили, що роми до міліції звертаються рідко, зазначивши, що традиційно вирішення їхніх проблем залежить виключно від авторитетного члена ромської громади.

Наскільки я знаю, вони не ходять до міліції, а збираються і між собою вирішують, як громада.

За 3 роки, що я працюю, я не бачив у нас циган у райвідділі.

Якщо в них є якісь проблеми, то вони організовують циганський суд, є барон, вони з'їжджаються з різних районів, різних каст. Вони самі призначають покарання – що робити, як вчинити в цьому випадку. Самі вирішують питання, нас не обтяжують. Якби вони всі питання так вирішували!

З інтерв'ю із працівниками міліції

Якщо ж роми все-таки звертаються до міліції, то найчастіше через проблеми, пов'язані з фактами хуліганства чи насильства. Працівники ОВС зазначили також, що потерпілі роми при цьому заявляють більше на осіб своєї національності, аніж на інших громадян.

Це дуже дивне твердження, яке не підтверджується практикою. Справа в тому, що в ромській громаді заявити до міліції на когось із цієї громади фактично дорівнює поставити себе поза громадою й викликати великі неприємності для родини. Такі випадки трапляються, звичайно, але не є характерними й стають приводом для серйозного розгляду на традиційних ромських судах.

Коментар експерта ромської громадської організації

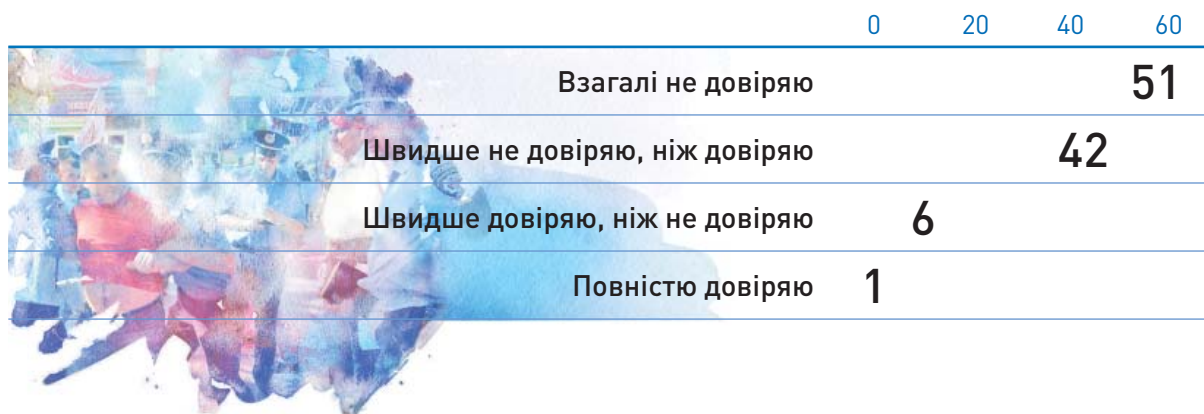
Втім, результати опитування в усіх трьох областях підтвердили, що причиною низького рівня звернення ромів до правоохоронців є не тільки традиції, а й надзвичайно низький рівень довіри до ОВС у цілому. Доводиться констатувати той факт, що сьогодні, на жаль, не довіряє міліції абсолютна більшість опитаних ромів – 93 % (51 % – «взагалі не довіряю» і 42 % – «швидше не довіряю, ніж довіряю») (Рис. 3).

Повну довіру до працівників ОВС висловив лише 1 % опитаних, і ще 6 % схиляються до такої довіри правоохоронцям. Отримані результати помітно контрастують із загальноукраїнським опитуванням, під час якого недовіру міліції висловили 47,7 % населення, а 25,9 % громадян, навпаки, вказали, що довіряють міліції.²

¹ Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / Кол. авт. – Х.: ХІСД, 2012. – 48 с.

² Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки. Звіт за результатами національного соціологічного дослідження / Кол. авт. – Х.: ХІСД, 2012. – С 55.

Рис. 3. Рівень довіри ромів до міліції (% від тих, хто відповів)

Недовіру до міліції роми пояснюють кількома причинами. По-перше, упередженим ставленням, яке вони відчують з боку міліції. На думку більшості опитаних ромів, міліціонери ставляться до них неприязно (51 % відповідей) або вкрай негативно (32 % відповідей). По-друге, погіршенням ставлення до них щоразу, коли до підрозділів приходять нові, молоді працівники міліції, які ще не знають території й місцевих жителів, через що постійно перевіряють ромів.

Ми їх боїмося. Оббігаємо двадцятими кілометрами. Були колись хлопці знайомі хороші. Ми їх любили, і вони нас. А як треба щось – приїдуть, попитають, якось вони ставились по-людськи. А тепер усі нові, боїмося їх як вогню.

З інтерв'ю із ромом

По-третє, не можна не враховувати загальну недовіру ромів до всіх органів влади, невіру, що їм може хтось допомогти, відчуття байдужості держави до проблем ромської спільноти.

Самі ж працівники органів внутрішніх справ розповіли, що зазвичай не відчують якоїсь особливої недовіри з боку ромів.

Я б не сказав, що з боку ромів ми бачимо якусь агресію. А відсутність агресії – це свого роду довіра. Не можна сказати, що довіряють, але й не скажеш, що вороги. ... Тому зі свого досвіду я би сказав, що хоча і не на 100-80 процентів, але процент немалий. Не знаю, який процент, але вони нам довіряють. Це моя суб'єктивна точка зору. Я не скажу, що це 10-20, це більше, але зрозуміло, що не 100. На 100 і українці не довіряють.

З інтерв'ю із працівником міліції

Як видно з наведених результатів, ромські громади звертаються до органів внутрішніх справ дуже рідко, у разі крайньої потреби, посилаючись на тотальну недовіру органам влади. Правоохоронці ж схильні пояснювати і низький рівень звернень до них, і низький рівень довіри до міліції переважно однією причиною – традиціями ромського населення щодо вирішення проблем або самостійно в сім'ї, або за допомоги традиційного ромського суду, який спирається на звичаєве право та має на меті не засудити, а примирити сторони.

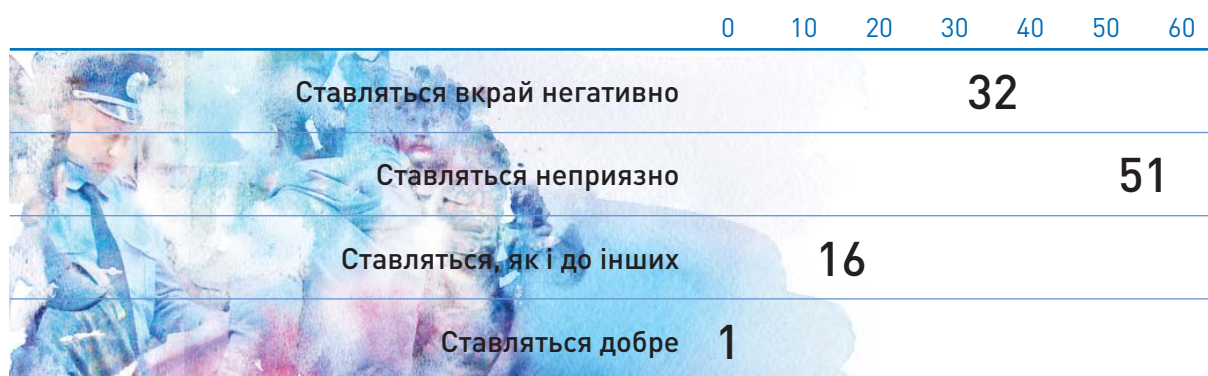

Ставлення працівників міліції до ромів

Під час інтерв'ю правоохоронці неодноразово вказували, що з ромами працювати легше, ніж з українцями, оскільки у спілкуванні вони завжди привітні, відкриті та чемні. Так само позитивно працівники ОВС оцінили й культурні особливості ромських громад: *«це дуже співоча нація»; «вони завжди привітні до міліції, на відміну від українців»; «батьки ніколи не сперечаються з міліцією, коли бачать, що їхня дитина скоїла правопорушення, вони не ідеалізують дітей, як наші»; «менше телевізор треба дивитися, цигани, як і всі люди, – є різні»; «вони дуже згуртовані, в них усі проблеми спільні, вони усе кидають і йдуть виручати «свого».*

На жаль, відносини між представниками правоохоронних органів і ромською спільнотою не можуть вважатися такими ж позитивними. На відміну від правоохоронців, роми під час інтерв'ю зазначали, що відчують до себе переважно негативне ставлення з боку міліції, яке 51 % опитаних оцінив як «неприязне» і ще 32 % – як «вкрай негативне» (Рис. 4).

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання «Яка ваша думка про ставлення міліціонерів до ромського народу в цілому?» (у % від тих, хто відповів)

Водночас, за словами ромів, таке ставлення негативно контрастує зі ставленням працівників ОВС до інших громадян – більш поблажливим навіть у разі вчинення останніми незначних правопорушень.

Вони в українця можуть перевірити документи лише коли він п'яний або б'ється, а в рома щоразу, коли побачать. От що прикро.

На 100 % можна сказати, що ставлення до ромів зовсім інше, ніж до українців. Українців на базарі взагалі так рідко перевіряють. Коли комісія якась велика, то можуть перевірити всіх, але це раз на півроку. А циган щотижня.

З інтерв'ю із ромами

За словами ромів, упереджене ставлення до них з боку міліціонерів спричинене багатьма факторами. На першому місці – етнічна ознака (92 % відповідей). Друга і третя за значимістю причини мають приблизно однакову вагу: матеріальний стан (67 %) та зовнішній вигляд (62 %). Менш значним дискримінаційним чинником, за словами ромів, є вид занять (54 %).

Мені сказали так, що ром – це об'єкт підвищеної небезпеки, і вони завжди будуть у центрі уваги. Буде з'валтування, будуть нас перевіряти. Будуть нас перевіряти завжди, щоб ми були готові.

Не поважають вони нашу націю. Вони думають, що якщо один поганий, значить, всі погані. У них немає, що один хороший, один поганий. Всіх під одну гребінку, всі погані.

З інтерв'ю із ромами

Лише один із опитаних представників міліції визнав, що така оцінка з боку ромів не могла взятися нізвідки, і в цьому є провина й міліції. Він також додав, що міліції необхідно більше спілкуватися з ромами та їхніми авторитетними членами громади для поліпшення відносин і налагодження контактів. Проте на думку більшості представників правоохоронних органів, відчуття ромами негативного ставлення до них з боку міліції є безпідставним і спричинене їх загальною незаконослухняністю.

Ця думка абсолютно безпідставна. Найкращий захист – це напад. У цьому разі, я думаю, цигани займають саме таку оборонну позицію. Для чого? Можливо, для того, щоб дійсно скоювати злочини безкарно, щоб відволікти від себе увагу своїми звинуваченнями. Швидше за все, це так. Це тому, що міліція стикається з ними вже тоді, коли вже скоєно якийсь злочин... Тому в них таке ставлення. Якби у циган було уявлення про норми, що існують у суспільстві, що є такі норми, які не можна переступати, ось тоді вони б не давали такий великий відсоток. А про себе вони щось сказали? Мовляв, «ми законослухняні громадяни... ми робимо все для того, щоб...» Та не чіпають циган. Я не знаю за всю країну, але за свій район можу сказати, що просто так їх ніхто не чіпає.

З інтерв'ю із працівниками міліції

І хоча опитані правоохоронці запевняли, що у практиці міліції жодних виявів дискримінаційного ставлення до «осіб ромської національності» не існує, водночас вони досить впевнено висловлювали думку про необхідність більш пильної уваги до ромів, при цьому час від часу вдаючись навіть до мови ворожнечі.

Так, ромів можна назвати потенційними злочинцями, тому що стикаєшся з цим постійно. А чим частіше їх перевіряти, тим вони слухняніші. Просто відвідуємо, спілкуємося: чим живеш, чим заробляєш, тоді вони слухняніші стають. Необхідно їм приділяти багато уваги, тому що в інших містах, ось на ринках, в основному всюди цигани. Вкрали десять гаманець. Хто вкрав? Циган вкрав, як з'ясувалося. Обманули, ще там щось. Гадалки ось ці. Все ж цигани. Це скоюють також інші, але циганам це більш притаманно. Це люди, які, як то кажуть, як грузини, з гарячою кров'ю. Ледь що – відразу хапають все, що під руку потрапляє. Зазвичай який спосіб життя ведуть? Такий, трошки бомжацький, як то кажуть.

З інтерв'ю із працівниками міліції

Закритість ромських громад, нерозуміння правоохоронцями способу життя та шляхів заробітку ромів, які працівники ОВС вважають переважно кримінальними, також дають привід для настороженого ставлення.

Заможні цигани, які не мають ні роботи, ні освіти, проте вони досить забезпечені. Вони ж чимось займаються. Як ви думаєте? Не просто ж так у них машини, будинки. А через те, що вони такі закриті, й виникає питання: за рахунок чого вони так добре живуть?

З інтерв'ю із працівником міліції

Кримінальна статистика як чинник упередженого ставлення

З огляду на те, що пильна увага та навіть насторога правоохоронців до ромів має ґрунтуватися на певних фактах, в ході дослідження було вивчено окреме питання – яку ж саме об'єктивну інформацію, що стосується ромської громади, мають підрозділи ОВС? Чи дійсно є підстави вважати, що наведені вище висловлювання працівників міліції ґрунтуються не лише на особистих уподобаннях? Чи дійсно підрозділи міліції накопичили доказову інформацію щодо «асоціальної поведінки» ромського населення – кримінальну статистику, конкретні випадки з адміністративної практики?

«Відомості з питань кількості кримінальних справ та розпочатих кримінальних проваджень у 2012 році стосовно ромів, кількості ромів, притягнутих до адміністративної відповідальності у 2012 році, кількості неповнолітніх осіб ромської національності, що перебувають на обліку в ОВС, формами статистичної звітності, які узагальнюються в МВС, не передбачені».

З офіційної відповіді Міністерства внутрішніх справ

Як свідчить офіційна відповідь правоохоронців, Автоматизована інформаційно-пошукова система МВС України не дає можливості аналізувати інформацію про національну належність осіб, що скоїли злочини (кримінальні правопорушення) або адміністративні правопорушення. Пояснення цього досить очевидне: форми статистичної звітності, які ведуться ОВС, не передбачають спеціальних відомостей щодо національності осіб. Таким чином, можна було б вважати, що у правоохоронців України відсутні документальні підстави для упередженого чи дискримінаційного ставлення до ромів.

Проте обласні управління в Закарпатській, Полтавській та Черкаській областях, на відміну від МВС, надали зовсім іншу інформацію.

Наприклад, УМВС України в Закарпатській області повідомило, що в 2012 році органами внутрішніх справ області до кримінальної відповідальності було притягнуто 78 ромів. І лише «з 20.11.2012, з набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, в форматі нових облікових документів не передбачено графи про національність». Також через відсутність цієї графи у протоколах про адміністративне правопорушення закарпатська міліція «не має змоги надати інформацію про

притягнення ромів до адміністративної відповідальності». Водночас було повідомлено, що станом на 21.03.2013 на профілактичному обліку обласних підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (КМСД) перебували 52 неповнолітніх роми.

УМВС України в Черкаській області у такий само спосіб пояснило, що «при порушенні та розслідуванні справи не зазначається національність особи, у відношенні якої розпочато провадження». Але «за результатами судового розгляду встановлено, що з початку 2012 року до 20.11.2012 до кримінальної відповідальності було притягнуто 15 осіб ромської національності». Черкаські міліціонери додатково повідомили, що в адміністративному порядку за 2012 рік були покарані 153 роми, а на обліку кримінальної міліції у справах дітей не перебував жоден неповнолітній ром.

Найбільш повна інформація про ромів надійшла з Полтавської області: «За статистичними даними УМВС, у 2012 році стосовно ромів було порушено 17 кримінальних справ і розпочато 9 кримінальних проваджень, загальна кількість – 26. До адміністративної відповідальності у 2012 році було притягнуто 41 особу ромської національної меншини. Станом на березень 2013 року неповнолітніх осіб ромської національності на обліках КМСД не перебуває».

Отже, очевидно, що в областях, де проживає значна кількість ромів, міліція все ж веде облік тих із них, хто порушив закон. З якою метою і чи коректним є використання такої відомчої статистики, чи ведуться такі обліки стосовно представників інших національностей – залишається питанням для подальшого вивчення. Для нас важливо, що у повсякденній службовій діяльності працівники міліції, як виявилося, мають доступ до інформації, що однобоко та негативно характеризує ромське населення. Більш того, правоохоронці цю інформацію самі ж і збирають з незрозумілою метою її використання.

Якщо звернутися до статистики, що міститься в Єдиному державному реєстрі судових рішень, то за період з 01.01.2011 по 01.04.2013 можна знайти лише 183 вироки, постановлені судами першої інстанції Закарпатської, Одеської, Полтавської та Черкаської областей, в яких роми фігурували як обвинувачені, потерпілі або свідки (Табл. 1).

Табл. 1. Розподіл вироків за 2011-2013 роки стосовно ромів Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей

	Закарпатська область	Черкаська область	Полтавська область	Одеська область
Кількість проаналізованих вироків	117	37	19	10
Кількість ромів, притягнутих до кримінальної відповідальності	84	28	15	10
Роми як потерпілі у справі	8	1	-	-
Роми як свідки у справі	37	14	5	-

Як бачимо, 9 ромів фігурували у судовому процесі як потерпілі й ще 56 виступили як свідки у справі. До кримінальної відповідальності за цей період було притягнуто 137 ромів. Звичайно, це не може бути повною статистикою стосовно ромів, які притягувалися до кримінальної відповідальності,

з кількох причин. По-перше, зазвичай вирок суду не містить посилання на національність «засудженої/виправданої» особи, що є правильним із точки зору судочинства. По-друге, якщо такі дані є, то суд досить часто позначає представників ромських громад як угорців, українців тощо. Тому наша оцінка з об'єктивних обставин має приблизний характер.

Втім, розподіл 137 засуджених осіб (Додаток 1) демонструє загальні тенденції, притаманні криміногенній ситуації сучасної України. Перше місце за кількістю посідають особи, засуджені за вчинення крадіжок (53,2 %). За ними з великим відривом йдуть грабіж (8 %), злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів (6,5 %), ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (5,8 %). Незначний відсоток становлять випадки експлуатації дітей шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку (5,1 %), спричинення умисних тілесних ушкоджень та хуліганства (по 4,3 % відповідно). Серед засуджених за усіма 137 вирокami 56 % ромів мали лише середню та неповну середню освіту, 40 % не мали освіти зовсім. Із 137 засуджених лише один працював на момент скоєння злочину.

Схожу картину демонструє й державна статистика загальної кількості окремих видів злочинів, вчинених протягом 2012 року (Табл. 2):

Табл. 2. Загальна кількість та питома вага окремих видів злочинів в Україні за 2012 рік

	Зареє- стровано злочинів	Злочини проти життя		Злочини проти власності		Злочини у сфері обігу наркотичних засобів	
		%		%		%	
Всього по Україні	443665	16402	3,7	296798	66,9	45335	10,2

Практично аналогічні показники можна знайти у звіті МВС України і за 2011 рік, до того ж – із показниками областей, в яких проводилося дослідження (Табл. 3):

Табл. 3. Загальна кількість та питома вага окремих видів злочинів в Україні та областях за 2011 рік

	Зареє- стровано злочинів	Злочини проти життя		Злочини проти власності		Злочини у сфері обігу наркотиків	
		%		%		%	
Всього по Україні	515 833	18 824	3,6	339 326	65,8	53239	10,3
Закарпатська область	7194	425	5,9	4 083	56,8	431	6,0
Одеська область	25323	790	3,1	16 454	65,0	2312	9,1
Полтавська область	15153	582	3,8	10 184	67,2	1601	10,6
Черкаська область	11182	433	3,9	6 359	56,9	1815	16,2

З огляду на те, що аналізовані вироки за 2011-2013 роки є результатом протиправних дій, вчинених обвинувачуваними особами дещо раніше – в середньому в 2010-2011 роках, – ми можемо зробити приблизну оцінку так званої злочинної активності різних категорій населення. Така оцінка у кримінології розраховується, як правило, у вигляді коефіцієнта злочинної активності (Кзл. акт.), який відображає кількість вчинених злочинів на 10 тисяч населення.

Статистика МВС дає змогу проаналізувати криміногенну ситуацію за 2010-2011 роки у чотирьох областях, де проводився моніторинг (Табл. 4):

Табл. 4. Розподіл кількості злочинів на 10 тисяч населення Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей

	Зареєстровано злочинів у 2010-2011 роках	Загальна кількість населення за даними 2001 року	Кількість злочинів на 10 тисяч населення
Одеська область	49 946	2 455 667	203,4
Полтавська область	31 392	1 621 207	193,6
Черкаська область	20 788	1 398 313	148,7
Закарпатська область	13 918	1 254 614	110,9
Усього:	116 044	6 729 801	Кзл. акт. = 172,4

Аналогічні підрахунки можна зробити й щодо ромського населення, враховуючи дані перепису 2001 року (Табл. 5):

Табл. 5. Розподіл кількості злочинів на 10 тисяч ромського населення Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей

	Кількість ромів за даними 2001 року	Кількість ромів, притягнутих до кримінальної відповідальності	Кількість злочинів на 10 тисяч ромського населення
Закарпатська область	14 004	84	59,9
Одеська область	4 035	28	69,4
Полтавська область	956	15	156,9
Черкаська область	1 108	10	90,2
Усього:	20 103	137	Кзл. акт. = 68,1

Як бачимо з цих двох таблиць, рівень злочинності серед ромів значно поступається аналогічним загальним показникам щодо всього населення Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей. Таким чином, можна зробити обґрунтований висновок: офіційна статистика не дає підстав вважати ромські громади більш криміногенною частиною населення, аніж населення України в цілому.

Звісно, при врахуванні статистичних показників ми повинні взяти до уваги низку недоліків державної статистики. По-перше, не існує точних даних про кількість населення різних етнічних груп, які наразі проживають в Україні, як і точних даних про загальну кількість населення України. По-друге, проаналізована нами статистика вироків лише частково відображає кількість ромів, притягнутих до кримінальної відповідальності. По-третє, у підрахунках ми оперували одночасно кількістю злочинів і кількістю засуджених осіб, що не може вважатися цілком коректним. Проте зазначені фактори не дуже впливають на отриманий результат, коли кількість злочинів, вчинених ромами, виявилася в 2,5 рази меншою від загальної злочинності у досліджуваних областях.

Додатково слід звернути увагу на вимоги МВС України, які час від часу з'являються у відкритих джерелах. Так, у рішенні колегії МВС України від 14.07.2011 «Про підсумки роботи органів внутрішніх справ за перше півріччя 2011 року» увагу керівників ГУМВС, УМВС було акцентовано на тому «прикрому» факті, що у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернігівській областях, місті Києві не було виявлено жодної організованої групи, сформованої на етнічній основі.¹

Цим суворим зауваженням-формулюванням працівники ОВС України 15 регіонів вимушено були поставлені у ситуацію, коли вони повинні за будь-яку ціну викрити щонайменше по одному злочинному угрупованню, сформованому «на етнічній основі». Навіть якщо таких в регіоні не існує. Цілком очевидно, що першими потенційними підозрюваними та фігурантами оперативних дій правоохоронців мають стати представники етнічних меншин, насамперед роми. З огляду на ці обставини особливої актуальності набувають громадський моніторинг і громадська експертиза нормативно-правових актів МВС України з метою запобігання дискримінації та порушенням прав людини в діяльності самих правоохоронних органів.

---

¹ Про підсумки роботи органів внутрішніх справ за перше півріччя 2011 року: Рішення колегії МВС України від 14.07.2011, оголошене наказом МВС України від 22.07.2011 р. №477

Усталені форми порушень прав ромів працівниками ОВС

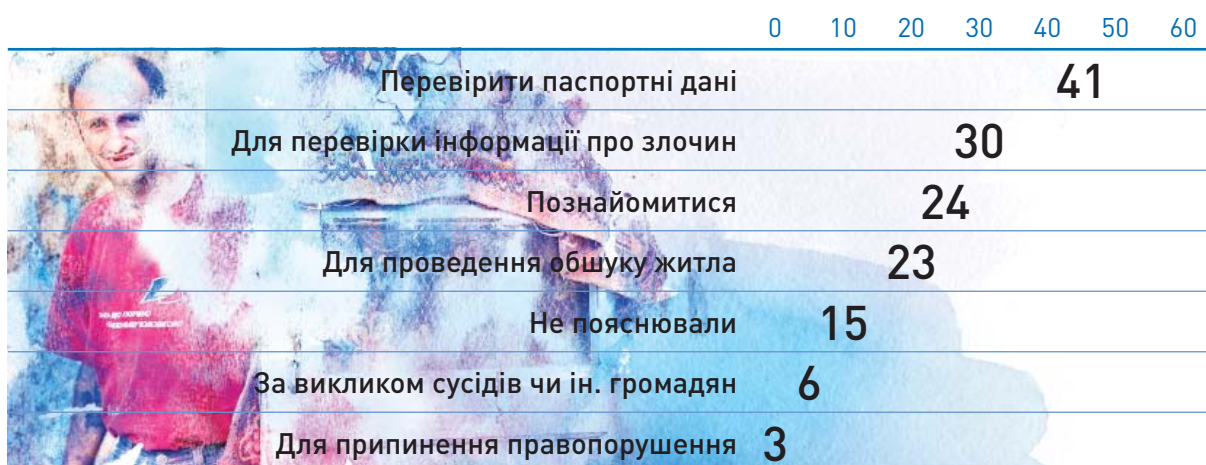
5.1. Незаконні огляди та обшуки житла

Як показали результати опитування, у 2012 році міліціонери відвідали більше ніж половину ромів (51 %) за місцем проживання.

У більшості випадків це був одиничний візит працівників ОВС (69 %), у 17 % – повторне відвідування й у 14 % візити здійснювалися 3 і більше разів. Причини та частота таких відвідувань жодним чином не залежали від рівня освіти, матеріального стану чи від наявності судимості власників житла. Частота відвідувань дещо різнилася лише залежно від місця проживання ромів. Так, серед міських жителів міліціонери відвідали 53 % респондентів, а серед жителів сіл і селищ – 47 %.

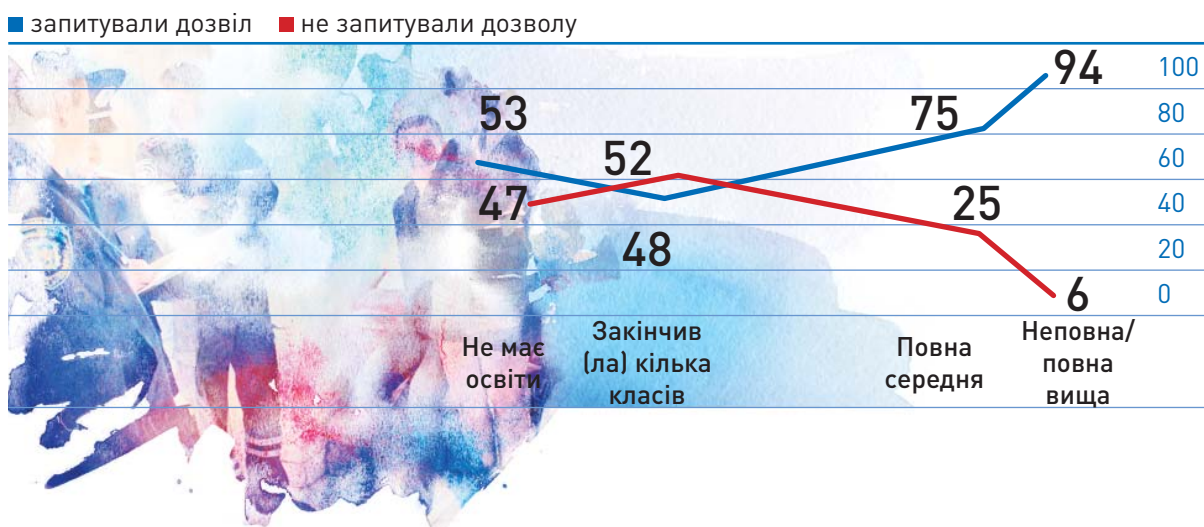
Серед причин відвідувань, які вказували працівники міліції, передусім «перевірка документів» (41 % випадків), «перевірка інформації про скоєння злочину» (30 %), «познайомитися» (24 %), «для проведення обшуку й огляду житла» (23 %) (Рис. 5).

Рис. 5. Причини відвідування міліцією ромів за місцем проживання (у % від наданих відповідей)

78 % працівників міліції починали свій візит із отримання від хазяїв дозволу на те, щоб увійти до житла. Але й при цьому певний вплив мав рівень освіти ромів: чим він був вищим, тим частіше правоохоронці запитували згоду на те, щоб увійти до житла (Рис. 6). Так, серед осіб із неповною вищою або вищою освітою такий дозвіл запитували у 94 % випадків, серед ромів із середньою освітою – у 75 %. А ось у тих, хто закінчив кілька класів або взагалі не мав освіти, дозволу на вхід правоохоронці запитували лише під час 52 % та 53 % візитів відповідно.

Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання «Чи запитували міліціонери вашу згоду на те, щоб увійти до вашого житла?» залежно від рівня освіти респондентів (у % від тих, хто відповів)

В інтерв'ю усі роми підтвердили, що міліціонери принаймні раз у рік відвідують їх за місцем проживання. Метою таких візитів, як здебільшого повідомляли ромам працівники ОВС, був «перепис ромського населення».

Ми вже звикли. Вони просто приходять, пред'являють, що проходить перепис ромської нації, і все. Паспорти, будь ласка, пред'явіть, хто прописаний.

З інтерв'ю із ромом

Проте працівники міліції можуть прийти й через інші причини. За словами ромів, найчастіше міліціонери просто оглядають житло, питають, чи все в порядку, рідше – шукають людей або крадені/заборонені речі. Відмовитися від таких перевірок роми не можуть, оскільки бояться наслідків. Єдине, що їм залишається, – це «гостинно відчинити всі двері й чекати, поки вони підуть».

Приходили якось, як ми тільки сюди переїхали. Вони не знали, чим ми займаємося, і заходили під приводом, що когось шукають, щоби подивитися, що у нас вдома відбувається.

Заходять раз три чи чотири дільничних, я не розібрала. Дільничні, не було ні начальника міліції, ні слідчого. Це було влітку того року. Ну, я кажу: що ви, хлопці, шукаєте? Ну, і я, така дурна, кажу: сідайте, я вас чаєм напою. Вони: не надо. Я кажу: а що ж ви хочете таке? А вони: та у нас дела є, прийшли подивитися. Пройшли вокруг хати, в хату зайшли. У мене в хаті стоїть дубиночка. Вони раз – взяли цю дубиночку: о, оце, напевно, цим убивали. А кого

убивали? – кажу. Я цією палкою собак ганяю. Фотографують, кричать, сусідів позвали, просто коси стовпом повставали. Дід і я старенькі. Я кажу: що ви шукаєте? Мені соромно перед людьми, що ви підняли такий гам. Я на вулиці живу дуже спокійно. Ну, короче, робили вони що хотіли, влаштували кордебалет, поперекидали все вверх дном, забрали палку і поїхали.

З інтерв'ю із ромами

Як результат таких візитів, 35 % відвіданих за місцем проживання ромів зазначили, що міліціонери провели незаконний огляд та/або обшук житла. Серед тих, хто постраждав від таких незаконних дій, 64 % вказали, що це було 1 раз, ще 25 % стверджували, що це відбувалося двічі, 10 % розповіли про 3-5 візитів працівників міліції (Рис. 7).

Рис. 7. Частота незаконних оглядів та/або обшуків житла ромів за 2012 рік (у % від тих, хто відповів)

Характерно, що кожна четверта особа (25 %), яка потерпіла від незаконного обшуку та/або огляду власного помешкання, зазначила, що причину співробітники ОВС просто «не пояснювали». В інших випадках пояснення міліціонери давали, але надзвичайно короткі: «шукаємо наркотики» (9 %), «шукаємо крадені речі» (8 %), «шукаємо певну людину» (8 %). Інші численні варіації цих відповідей також були лаконічними: «шукаємо товар... мобільний телефон.... метал», «просто робимо огляд помешкання».

Під час інтерв'ю з ромами виявилось, що працівники ДАІ також широко використовують практику оглядів та/або обшуків їхніх транспортних засобів, зазвичай шукаючи при цьому брукхт, наркотики, зброю, крадені речі.

Їм ставиш запитання, я, як грамотний, задаю питання: чому ви мене зупинили. Вони кажуть, наприклад, що йдуть рейди якісь, саме для циган. Зупиняють усіх ромів, перевіряють машини, чи немає краденого, проблем із документами. Таке часто проводиться.

Якщо бачать, що чорненький за кермом, у 90 % випадків зупиняють. Якщо ти йому не підсунув гроші, то відразу починається. Один раз мене зупинив даїшник, але це не тут, а в Полтавській області було. Я кажу: я тобі нічого не дам, немає грошей. А він каже: я розберу всю машину і все одно що-небудь знайду. Я кажу: крім ганчірок, ти нічого не знайдеш. Він: я знайду. Краще по-хорошому заплати. Я заплатила і поїхала. Як бачать, що циган, то з нього просто доять гроші.

Їхав на машині. Назустріч їхала міліцейська машина, просигналила, щоб я зупинився. Я зупинився, мені тут же руки на капот, стали обшукувати. 5 людей обступили, скоринки свої прямо в обличчя тикають. Відразу – ваші документи, куди, навіщо, до кого їдете, відкрийте багажник, машину обшукали. А я до сестри в Київ їхав. І ви розумієте, це ж навіть не ДАІ була, просто міліція! Побачили, що циган, і думали грошей, напевно, розжитися.

З інтерв'ю із ромами

Як виявилось, самі працівники ОВС переважно схвалюють той факт, що ромські родини вони відвідують частіше, ніж населення в цілому. І хоча під час розмови міліціонери говорили, що відвідують і знайомляться з усіма громадянами однаково, тим не менш, у їхніх відповідях часто лунали фрази на кшталт: «серед циган багато приїжджих, які відрізняються тим, що люблять зробити щось погане, ось і доводиться ходити», «чим частіше їх перевіряти, відвідувати, тим вони слухняніші стають», «щодо циган це необхідність, серед них багато дебоширів, колишніх в'язнів... або майбутніх». Припущення ж щодо незаконних оглядів або обшуків житлових приміщень ромів міліціонери категорично заперечували, наполягаючи, що це просто неможливо зробити без підстав, передбачених законом. Такими ж були й відповіді про можливі незаконні огляди і обшуки транспортних засобів ромів.

Як міліція може просто обшукати автомобіль? Як ви собі це уявляєте? Це ціла процедура із понятими і документами.

З інтерв'ю із працівником міліції

Разом із тим, проголошуючи абсолютно рівне ставлення до всіх громадян України, міліціонери все ж таки зауважували, що роми, порівняно з іншими громадянами, більшою мірою схильні до правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних речовин, порушенням порядку здійснення операцій з металобрухтом, незаконним поводженням зі зброєю.

Якщо зупинено 2 автомобілі – український і ромський, – звичайно, інспектор надасть перевагу автомобілю рома, мається на увазі, для більш детальної перевірки. Це для того, щоб захистити себе й інших. А не для того, що ми хочемо принизити його своєю прискіпливістю. Ми хочемо захистити себе від їхніх дій. Неодноразово було, коли затримували ромів із наркотою. Роми самі варили і везли продавати. Причому це випадки непоодинокі. Буває часто – такі «косячки» 10-20 грамів – це для них нормально. Я не кажу, що це поголовно, але буває, промишляють цим.

З інтерв'ю із працівником міліції

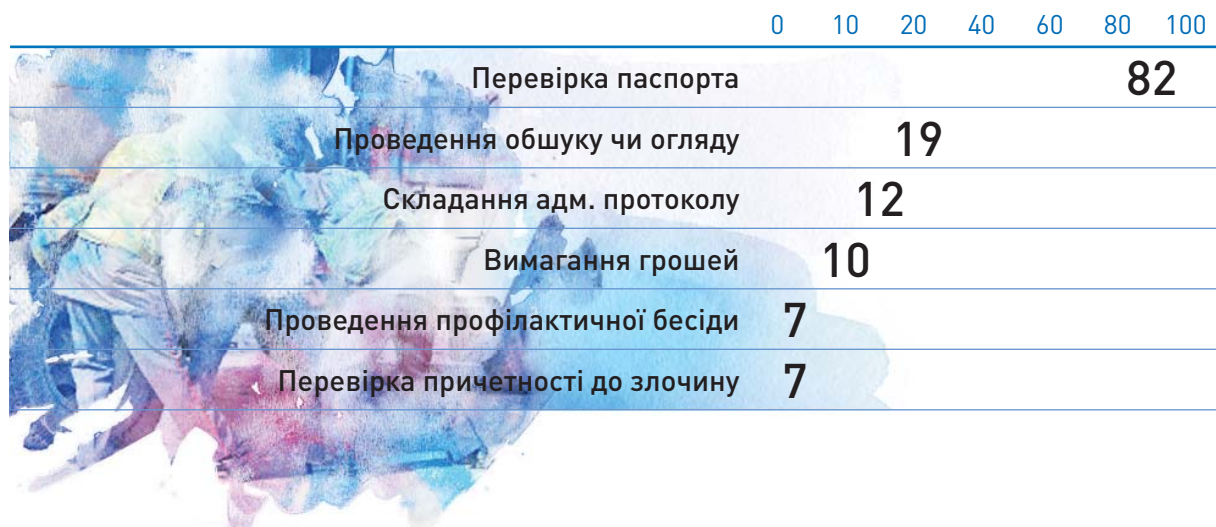
5.2. Зупинення у громадському місці

З огляду на те, що вимушене спілкування особи із працівниками міліції у громадських місцях починається з моменту її зупинення, окремо було досліджено, як часто та з яких причин у таких ситуаціях опиняються роми. З'ясовано, що протягом 2012 року 66 % опитаних ромів були зупинені міліціонерами без подальшого доставляння до райвідділу чи іншого службового приміщення ОВС. Зазвичай це відбувалося на вулиці (66 % відповідей), рідше – на ринку (29 %), на вокзалі (18 %) та у закладах харчування (5 %).

Серед причин зупинення, озвучених працівниками ОВС, перше місце посідає «перевірка паспорта» (82 % відповідей). Набагато рідше зупинення були пов'язані з проведенням особистого обшуку (19 %), складанням адміністративного протоколу (12 %), вимаганням грошей (10 %) (Рис. 8).

Рис. 8. Причини зупинення ромів у громадському місці працівниками міліції (у % від відповідей)

Результати опитування свідчать, що працівники органів правопорядку частіше зупиняли чоловіків, аніж жінок (68 % і 63 % відповідно); жителів міст, аніж сіл і селищ (77 % і 46 % відповідно); людей молодого віку, ніж літніх (віком 18-25 років – 72 %; 26-35 років – 73 %, 36-45 років – 64 %; 46-55 років – 58 %; 56 і більше років – 47 %).

В інтерв'ю роми вказували, що зупинення їх міліцією у громадському місці є абсолютно звичною справою. Причому, за словами ромів, обурює те, що зупиняють і перевіряють документи навіть у тих, кого добре знають. Особливо ця проблема відчувається у невеликих містах і селах.

Розумієте, я вважаю, що на міському рівні документи не треба з собою носити. У нас проживає багато ромів молодих. От якщо мене зупинять, вони знають, хто я, де навчаюся. Зупинять інших, вони теж знають, де вони проживають, чим займаються, який спосіб життя ведуть. Вони знають, кого зупиняють. Навіщо ж тоді документи перевіряти?

Я чув таке, що скасували, щоб обов'язково носити з собою документи. Чому я не можу спокійно пройти містом? Тільки тому, що я циган?

Знаєте, ми намагаємося з ними не спілкуватися. Коли йдемо в місто, то намагаємося вдягатися так, щоб не бути схожими на циган. А так, якщо зупиняє – 20 грн заплатила і пішла далі.

З інтерв'ю із ромами

Правоохоронці при цьому твердо дотримувалися точки зору, що вони зупиняють ромів виключно на тих самих підставах, що й решту населення: «якщо ця людина викликає підозру»; «для запобігання перебуванню на території України осіб без громадянства»; «коли йде відпрацювання чи є якась інформація, є якась подібність людини до розшукуваної особи».

Водночас деякі міліціонери визнавали, що під зазначені вище категорії осіб, яких слід перевіряти у громадських місцях, значною мірою підпадають саме роми, для яких часто характерна схильність до протиправних дій. Особливо ретельно, на думку працівників міліції, треба перевіряти документи у приїжджих ромів.

Таке ставлення, точніше, не ставлення, а більш ретельна перевірка для того, щоб навіть попередити. Якщо вони бачать, що ми до них не поверхово ставимося, а більш детально розпитуємо, де вчора був, скажімо так, наприклад, тоді спрацьовує в них інстинкт самозбереження і вони вже, можливо, не робитимуть того, що було задумано раніше, нехороше, якийсь злочин.

З інтерв'ю із працівником міліції

Спеціальних операцій або профілактичних заходів по відношенню до ромів, за словами працівників ОВС, вони не проводять. Роми можуть стати об'єктами лише загальноукраїнської операції «Мігрант», коли більш пильна увага правоохоронців приділяється усім «особам неслов'янської зовнішності», в тому числі й представникам «ромської національності».

Утім, такі твердження «наштовхуються» на факти, наприклад, на масштабне «комплексне оперативне відпрацювання» ромських мікрорайонів Радванка й Шахта в Ужгороді 11 січня 2012 р., на міліцейську перевірку у селищі Торчин Луцького району 10 березня 2011 р. (цей факт 21.04.2011 р. навіть розглядала постійна депутатська комісія з питань депутатської діяльності, місцевого самоврядування, захисту прав людини, законності, боротьби зі злочинністю Волинської облради), на включення до офіційних програм боротьби зі злочинністю, наприклад, таких пунктів «Здійснити заходи, спрямовані на викриття злочинних груп, сформованих на етнічній основі, **насамперед, із числа осіб циганської народності**. Узагальнити наявну інформацію відносно таких груп та **організувати їх відпрацювання** на предмет виявлення фактів збуту наркотиків, каналів контрабандного надходження на територію району наркотичних засобів та психотропних речовин».¹

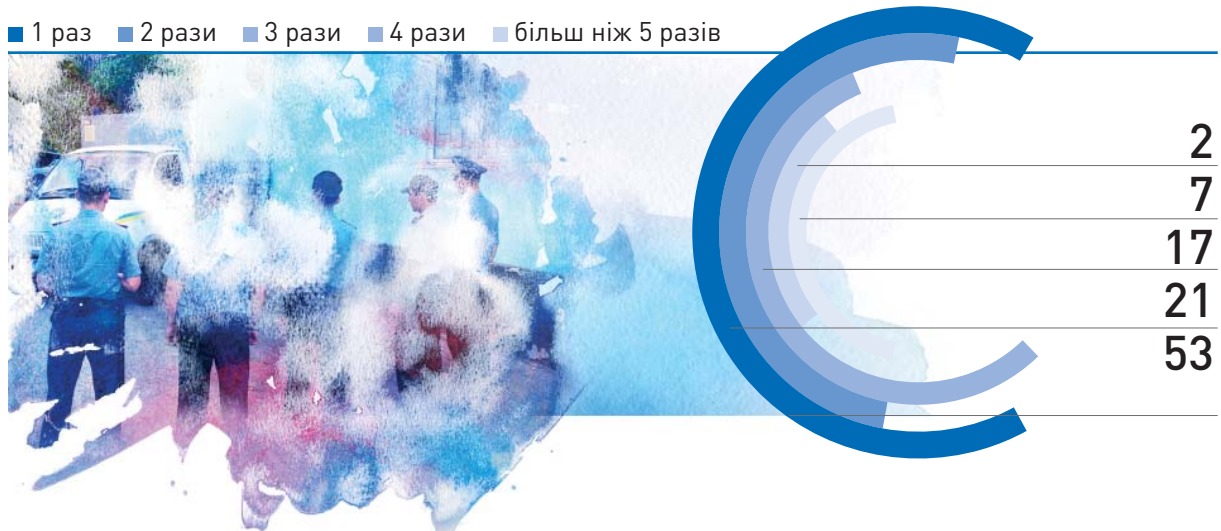
5.3. Доставляння до райвідділу чи іншого службового приміщення міліції

На відміну від пересічних громадян України, ромів працівники міліції значно частіше не лише зупиняють для перевірок, а й доставляють до підрозділів міліції. Згідно з даними всеукраїнського опитування, проведеного Харківським інститутом соціальних досліджень у 2012 році, лише 0,6 % населення України протягом останнього року доставляли до райвідділів міліції². Натомість серед опитаних ромів майже половина (45 %) з різних причин доставлялися до райвідділів та інших службових приміщень міліції.

При цьому 68 % доставлених були затримані у громадському місці, решта (32 %) – за місцем проживання. Понад половину ромів доставляли 1 раз (53 %), кожного п'ятого – 2 рази (21 %), 3 і більше разів – 26 % опитаних (Рис. 9).

¹ Програма профілактики злочинності на території Свалявського району на 2011–2015 роки: схвалена розпорядженням голови Свалявської райдержадміністрації від 08.02.2011 р. №50, п. 18. Етнічна ознака вилучена розпорядженням нового голови цієї РДА від 11.07.2013 р. № 189 на вимогу Одеського обласного ромського конгресу (поточний архів організації).

² Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки. Звіт за результатами національного соціологічного дослідження / Кол. авт. – Х.: ХІСД, 2012. – 136 с.

Рис. 9. Частота доставляння ромів до службових приміщень міліції (у % від тих, хто відповів)

Окремо було з'ясовано, що частота примусових візитів до міліції жодним чином не була пов'язана з такими ознаками, як стать, вік, рівень освіти, сімейний стан ромів чи навіть із наявністю в них судимості. Такий стан речей може вказувати на відсутність диференційованого підходу у працівників міліції та недостатній рівень їхніх професійних знань, адже доставляння до підрозділу ОВС завжди має передувати оцінка ситуації та поведінки затримуваної особи.

Опитування показало, що в Одеській, Полтавській та Черкаській областях порушення порядку доставляння до райвідділу міліції були не поодинокими випадками, а мали системний характер. Так, лише 39 % ромів вказали, що вони були записані до журналу обліку відвідувачів, доставлених та запрошених осіб одразу після прибуття, 16 % опитаних сказали, що це робилося іноді. Майже в половині випадків таких записів зроблено не було (45 %). У 47 % випадків не було складено і протокол про затримання.

Масовим порушенням є ігнорування права затриманої особи повідомити близьким про своє затримання і перебування у райвідділі – 68 % ромів сказали, що міліціонери не дали змоги реалізувати це право (Рис. 10).

Рис. 10. Випадки дотримання прав ромів із боку міліції при доставлянні до райвідділу (у% від тих, хто відповів)

Характерним прикладом такого дискримінаційного ставлення є випадок, виявлений однією з волонтерок всеукраїнської кампанії «Міліція під контролем» (наводимо оригінал):

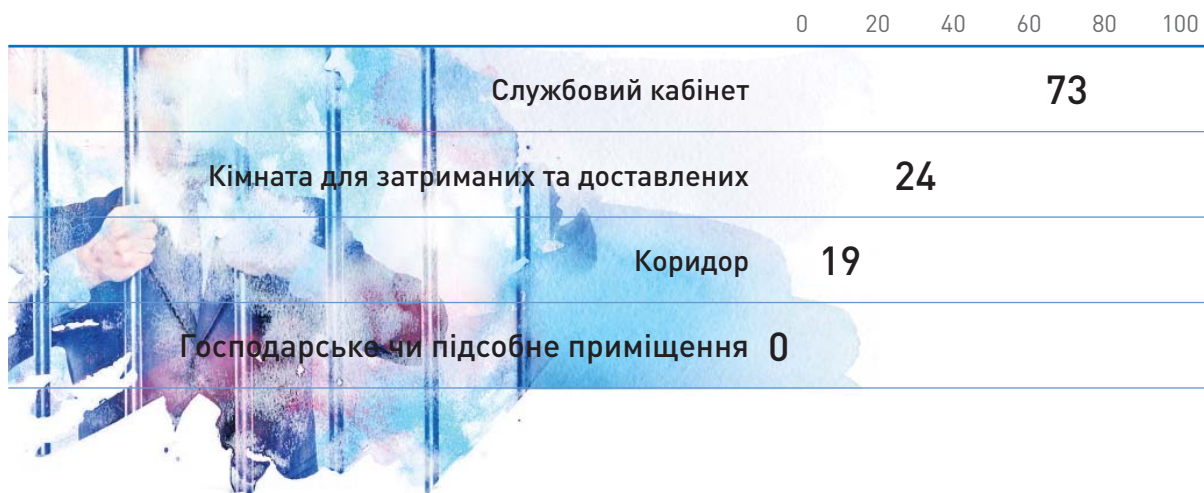
«02.04.2012. Золотоніський МВ у Черкаській області. До мене звернулись роми – родичі громадянки України Д. Вони повідомили, що до них прийшов працівник міліції у формі і запросив жінку пройти з ним до Золотоніського МВ нібито підписати якісь документи. На запитання, які саме, міліціонер ґрунтовно не відповів, але сказав, що це «дрібниці» і не займе багато часу. Після цього гр. Д. додому вже не повернулась. З метою встановлення, чи перебуває остання у підрозділі міліції, я зателефонувала до Золотоніського МВ. Черговий відповів, що така особа до міськвідділу не доставлялась.

Біля 22.00 я, спільно з родичами громадянки Д., прийшла до Золотоніського МВ і знову попросила перевірити факт доставляння останньої по Журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених і повідомити, у якому службовому приміщенні вона перебуває. На це черговий відповів: «Хто доставляв, у того й шукайте». Лише за третім нашим зверненням, після того, як ми повідомили, що будемо писати заяву про викрадення людини невідомим у міліцейській формі, черговий відповів: **«А, так ви циганку розшукуєте, а не людину»**. Так би й сказали з самого початку і не морочили мені голову».

68 % доставлених до райвідділів ромів вказали, що перебували там в межах встановленого законодавством часу – до 3 годин. Проте значна частина ромів (32 %) перебувала у службових приміщеннях ОВС довше: від 4 до 7 годин (17 %), від 8 годин до 72 годин – 12 %. Понад 3 доби утримували 3 % опитаних.

В 73 % випадках затримані перебували в райвідділі у службових кабінетах, рідше – у кімнатах для затриманих і доставлених (24 % випадків) (Рис. 11). Майже кожен п'ятий ром (19 %) певний час був вимушений перебувати просто у коридорі. Фактів тримання у господарському чи підсобному приміщенні райвідділу в ході опитування не зафіксувало.

Рис. 11. Місця тримання ромів у райвідділі (у % від тих, хто відповів)

Отримані результати показали, що доставляння ромів до ОВС у 71 % випадків здійснювалося лише для того, щоб сфотографувати та взяти відбитки пальців, незважаючи на непричетність того чи іншого затриманого до жодного правопорушення. Попри явну незаконність таких процедур, з подібними діями працівників міліції кожен четвертий ром стикався кілька разів (25 %), ще 47 % потрапляли в таку ситуацію хоча б один раз. Лише 28 % опитаних взагалі не ставали об'єктом фотографування та дактилоскопіювання.

Опитування дало змогу зробити висновок, що за вказаними підставами до райвідділів частіше доставлялися чоловіки (56 %), ніж жінки (43 %). За віком серед доставлених переважають особи від 25 років. Так, з опитаних ромів віком 18-25 років було доставлено до підрозділів ОВС 34 % осіб, віком 26-35 років – 54 %, віком 36-45 – 57 %; віком 46-55 – 60 %; віком 56 і більше – 50 % осіб. Співвідношення доставлених до підрозділів ОВС також залежало від рівня освіти ромів. Так, більшість доставлених або не мала освіти (54 % цієї категорії), або закінчили кілька класів (55 % цієї категорії). Серед осіб, що мають неповну вищу або вищу освіту, відсоток доставлених до підрозділів ОВС становив 25 %.

Доставляння ромів до райвідділу для зняття відбитків пальців і фотографування залежало від притягнення їх до адміністративної відповідальності в минулому. Так, серед раніше притягнутих до адміністративної відповідальності 69 % осіб доставлялися з зазначеною метою. Водночас для тих ромів, що не притягувались до адміністративної відповідальності, вірогідність затримання міліціонером для дактилоскопії чи фотографування становила 41 %.

Респонденти вказали, що працівники ОВС у більшості випадків не давали жодних пояснень або обходилися лаконічними фразами «так потрібно», «треба для загальних даних». Лише в поодиноких випадках затриманим як причину називали «підозру у скоєнні злочину».

Проте глибинні інтерв'ю дали змогу дізнатись про точку зору самих ромів на причини доставляння їх до райвідділів міліції. За словами опитаних, здебільшого такі доставляння відбуваються для того, щоб «тримати всіх ромів під контролем», «злякувати» або «вимагати гроші».

Я торгую на базарі, й завжди, коли бачать, що я циганка, підійдуть, запитують паспорт, де я проживаю, де я, що я. Для з'ясування особи забирають до райвідділу зранку і можуть тримати до 3-х, до 4-х годин дня. А щоб не забирали, треба платити 100 грн. Як тільки побачили тебе, в паспорт кладеш 100 грн, вони забирають і йдуть далі.

Жінка пішла скупитися. Забрали. Вона показала паспорт: ось, дивіться, у мене все нормально. – Ні, у нас наказ всіх циган затримати. Вона злякалася, почала плакати. А там ще повно дівчат було наших, вона говорить. Якщо є кому зателефонувати – відпускають. А якщо ні, то просто можуть тримати і добу, і дві. Просто познущатися, що ти циган. Автобус може поїхати. Вони знають, що циган завжди заплатить і ніколи не поскаржиться. Це найголовніше.

З інтерв'ю із ромами

Інтерв'ю додатково підтвердили отримані раніше відомості про те, що працівники ОВС практично не виконують вимоги, встановлені для процедур затримання: факти доставляння до райвідділів не фіксуються, права ромам не роз'яснюються, можливість зателефонувати не надається. Інтерв'ю також підтвердили поширеність безпідставного дактилоскопіювання та фотографування. Щоправда, за словами ромів, масові вивезення до райвідділів для цього ОВС практикували 4-5 років тому, і зараз доставляння для дактилоскопії здійснюють лише по одній-дві людини за раз.

Ось у мене з батьком була така ситуація. Він у Корсунь їхав до родичів, і його зупинили даїшники. Ні з якої причини, просто забрали до райвідділу, відбитки, фотографії і просто відпустили. Вони нічого не пред'явили, просто сказали: нам треба відпрацювати. У них якийсь там рейд чи ще щось... перепис.

З інтерв'ю із ромом

Фотограф Олег Григор'єв. Ромський табір у м. Мукачеве

Фотограф Олег Григор'єв. Благодійний обід в ромському таборі м. Мукачеве від БФ «Розвиток»

Фотограф Олег Григор'єв. Ромський табір у м. Мукачеве

Фотограф Роман Бондарчук. Ромський табір у м. Мукачеве

Фотограф Роман Бондарчук. Ромський табір у м. Берегове

Фотограф Роман Бондарчук. Ромський табір в р-ні Пирогів в Ужгороді

Фотограф Олег Григор'єв. Ромський табір у м. Мукачеве

Фотограф Олег Григор'єв. Ромський табір у м. Мукачеве

Самі працівники міліції в інтерв'ю зазначали, що випадків безпідставних затримань і доставлянь до райвідділів у власній практиці та практиці їхніх колег з інших райвідділів немає. І хоча правоохоронці неодноразово вказували, що фотографування і дактилоскопія всього населення України значно полегшили б у цілому їхню роботу, проте факти безпідставного фотографування та дактилоскопії ромів вони заперечували.

Відбитки пальців допомагають правоохоронним органам у розкритті злочинів. Я не знаю, якщо вони вважають, що це порушення їхніх прав... Я просто не можу зрозуміти, чому таке питання стоїть, я тут не бачу нічого поганого. Якщо ви людина, яка не скоювала ніякого правопорушення, у вас немає каміння за пазухою, вам нема чого приховувати, чи вам було б важко, щоб ваші відбитки взяли для загальної картотеки?

З інтерв'ю із працівником міліції

5.4. Застосування насильства при доставлянні до міліції

Серед ромів, яких доставляли до ОВС (усього 135 опитаних), 60 % повідомили, що доставляння супроводжувалося насильством. Опитування засвідчило, що міліціонери застосовують насильство більшою мірою до чоловіків, аніж до жінок – серед доставлених до райвідділів чоловіків насильства зазнавали 62 %, серед жінок – 56 %. Окрім того, насильство при доставлянні до міліції майже вдвічі частіше застосовувалося до тих, хто притягувався до адміністративної відповідальності, ніж до тих, хто не притягувався, – 64 % проти 34 % (відмінності є статистично значимими).

Частіше за все (89 % випадків) насильство до ромів виявлялося у психологічному тиску (усних погроз і залякуванні). У 23 % випадків насильство з боку міліціонерів було фізичним – побиття.

У 27 % випадків насильство з боку працівників міліції під час доставляння до райвідділу супроводжувалося застосуванням спеціальних засобів. Найчастіше використовувались кайданки (81 % випадків), на другому місці – застосування гумових кийків (33 % випадків), і лише в одному випадку використовувався сльозогінний газ.

Оскільки опитувані не змогли детально описати всі обставини застосування спеціальних засобів, ми не можемо оцінити ступінь законності дій працівників міліції. Тому ця інформація наводиться як загальна й така, що потребує окремого вивчення в подальших дослідженнях.

Аналіз постанов про адміністративні правопорушення, які містить ЄДРСР, показав, що практика притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 185 КУпАП наразі має численні недоліки та зловживання при складанні протоколів про адміністративні правопорушення. На жаль, суди не завжди належним чином реагують на зазначені порушення вимог закону.

Стаття 185 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків. Це правопорушення обов'язково передбачає попередню наявність законної вимоги працівника міліції. Саме законної. Вимога працівника міліції або його розпорядження – акти, юридично рівнозначні наказу, що виражені у категоричній формі, – мають бути правомірні та обґрунтовані. У протоколі про адміністративне правопорушення має бути відображено, **які саме законні вимоги були висунуті працівниками міліції**. На жаль, у багатьох випадках у протоколі вказується, що особа «вчинила злісну непокору законній

вимозі працівників міліції», при цьому не уточнюється, в чому саме полягали ці вимоги, а це є підставою для закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення. Необґрунтовані постанови судів на підставі таких матеріалів підлягають скасуванню.

5.5. Застосування насильства після затримання

Під час опитування також стали відомі факти застосування фізичного насильства вже після затримання, на що вказали 20 % опитаних осіб. Аналіз відповідей показав, що насильство застосовувалось переважно до молоді від 18 до 25 років (38 %) і було значно меншим для вікових категорій 26-35 років (18 %) та 36-45 років (17 %). Водночас випадки насильства стосувалися переважно осіб із низьким рівнем освіти (без освіти або кілька класів школи) – 37 % та раніше притягнутих до кримінальної відповідальності – 44 %).

Серед видів фізичного насильства превалювали побиття (88 %, або 21 випадок), насильство із застосуванням певних знарядь (протигаз, електрошокер, пластиковий пакет, кайданки, скотч тощо) – у 42 %, або в 10 випадках. Найрідше зустрічалось примусове тривале перебування в незручній позі (13%, або 3 випадки).

Якщо фізичне насильство до ромів, згідно з опитуванням, міліціонери застосовували в одному випадку із п'яти, то психологічне насильство поширене набагато більше – на його застосування вказали 73 % ромів, які побували в міліції.

Психологічний тиск дуже часто застосовується. В мене теж таке було, коли мене забирали. Мені кажуть: ми знаємо, що це ти, зізнавайся, усе проти тебе. Але я правильно поводився, вони зрозуміли, що це не я. Доказів жодних не було. Мене допитали і відпустили.

З інтерв'ю із ромом

Найбільш поширеним видом психологічного тиску були погрози міліціонерів сфальшувати кримінальну справу й ув'язнити – на це вказали 64 % ромів (Табл. 6). На другому місці – погрози застосувати побиття та катування (42 %). Рідше затриманим ромам погрожували виселенням із місця проживання (17 %), переслідуванням близьких (16 %) та вчиненням сексуального насильства (10 %).

Я знаю, якось приїхали роми з Донецька ховати родича. Всі такі білі, культурні. Їх було чоловік 5 чи 7. Ну, поховали того цигана, а на завтра поїхали на вокзал, так їх усіх половили. Нічого на них не було, просто забрали у райвідділ і побили, дуже крепко били, спічками волосся підпалювали.

З інтерв'ю із ромом

Табл. 6. Види психологічного насильства

У чому полягало застосоване до вас психологічне насильство? (Питання із кількома відповідями, тому загальна кількість відсотків перевищує 100)	Частота	% від відповідей
Погрози сфальшувати кримінальну справу і ув'язнити	57	64

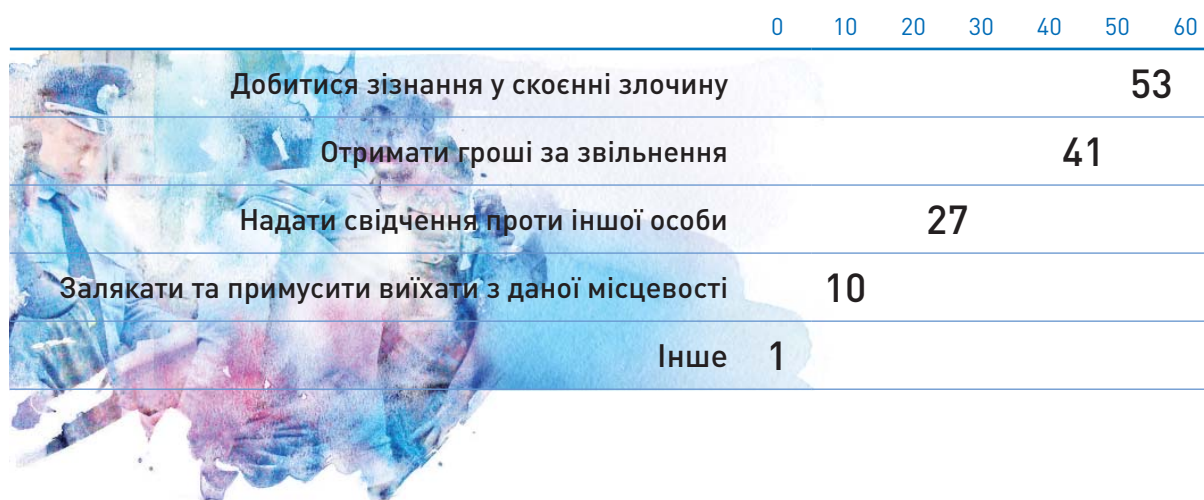
Погрози застосувати побиття та катування	37	42
Погрози виселити з місця проживання	15	17
Погрози переслідувати ваших близьких	14	16
Погрози вчинити над вами сексуальне насильство	9	10
Інші	4	5
Усього	136	153

Досить симптоматичними є вказані ромами причини, через які міліціонери застосовували до них фізичне чи психологічне насильство. Такими, на переконання ромів, були намагання «добитися зізнання у скоєнні злочину» (53 %) та «отримати гроші за звільнення» (41 %). Тобто незаконне застосування сили правоохоронцями практично завжди мало на меті незаконне отримання свідчень або незаконне отримання грошової винагороди (Рис. 12).

Так, психологічний тиск був. Розпитували про людину, яка у нас жила, казали, якщо не відповім, мені загрожує позбавлення волі. Вимагали гроші, щоб не заводили справу.

З інтерв'ю із ромом

Рис. 12. Причини застосування міліціонерами фізичного або психологічного насильства до ромів

Позиція міліціонерів під час інтерв'ю з приводу наведених відповідей, як і раніше, мала корпоративний характер. На запитання, чи знають вони про випадки застосування незаконного насильства до ромів, правоохоронці одностайно відповідали, що не чули про таке, що у їхньому райвідділі/районі/області такого немає або що вони не можуть відповісти на це запитання, оскільки таким чином їм доведеться визнати застосування незаконних дій. При цьому жоден опитаний представник ОВС відкрито не заперечив, що такі дії застосовуються у міліцейській практиці.

Фізичний і психологічний тиск – це речі незаконні, тому говорити про те, що це було, я, самі розумієте, не можу. Я вважаю, що працівник міліції не має права застосовувати незаконні методи фізичного або психологічного впливу. Це все, що я можу сказати.

З інтерв'ю із працівником міліції

Факти скарг ромів на незаконне насильство з боку ОВС міліціонери пояснювали в основному тим, що роми є досить заляканою верствою населення через нетолерантне ставлення до них у суспільстві, тому вони схильні до перебільшення і можуть назвати психологічним тиском звичайні висловлювання чи запитання міліціонера під час допиту.

Поведінкові стратегії ромів при порушенні їхніх прав

Якщо працівники міліції порушують права ромів, то майже 30 % опитаних ромів воліють зовсім не звертатися до будь-кого для вирішення своїх проблем. Причин для цього кілька (Табл. 7).

Табл. 7. Причини незвертання ромів для захисту своїх прав

Чому ви ні до кого не звертаєтесь? (Питання із кількома відповідями, тому загальна кількість відсотків перевищує 100)	% від відповідей
Я завжди намагаюсь вирішувати проблеми самостійно	64
У мене немає коштів для звернення до адвоката і суду	27
Треба просто почекати, проблеми іноді вирішуються самі	9
Ніхто все одне не допоможе, захиститися від свавілля міліціонерів неможливо	8
У мене немає часу оскаржувати дії міліціонерів	1
Усього	109

На першому місці вже названа раніше звичка ромів вирішувати свої проблеми самостійно (64 % з тих, хто воліє не звертатися по допомогу). На другому – матеріальна незабезпеченість, що не дає змоги звернутись до адвоката і суду (27 % відповідей). До того ж, в ході опитування більшість ромів (73 %) вказала, що не вірить у спроможність і бажання державних органів захищати їх від незаконних дій міліції.

*Мовчимо. Пройшло, та й пройшло. Тихенько самі поговорили, полаяли. А що ти їм зробиш?
Нічого з цього не буде. А ще гірше буде, бо розлютимо їх. Треба тихенько сидіти.*

З інтерв'ю із ромом

Проте більша частина (70%) потерпілих від незаконних дій працівників міліції активно звертається по допомогу та шукає способи владнати проблеми (Рис. 13).

Рис. 13. Звернення ромів для захисту своїх прав (% від відповідей)

	0	5	10	20	30	40	50
До адвоката							48
До громадської організації							45
До авторитетних членів громади							41
До прокуратури				16			
До міліції		7					
До суду		7					

Серед тих, хто звертався по сторонню допомогу, 48 % обирали адвоката, на другому місці – громадські організації (45 % відповідей), третє місце посідає традиційний спосіб вирішення проблем – через авторитетного члена громади – 41 %. Захист та відновлення прав за допомогою МВС, прокуратури чи суду не користується популярністю серед ромів.

Буває таке, що якщо нас сильно скривдять, то ми звертаємося до голови нашої громадської організації. Раніше до М. зверталися. Він був такий запальний, ногою двері відчиняв: та що ви до циган причепилися?! Він заходив у міліцію, міліція вже вся тряслася.

З інтерв'ю із ромом

При цьому слід акцентувати увагу на тому факті, що звернення ромів до адвоката, громадської організації чи до авторитетного члена громади зовсім не означає наміру потерпілих обов'язково оскаржувати дії працівників міліції. Навпаки. Найефективнішим шляхом вирішення конфліктів із міліціонерами 73 % ромів назвали саме неформальний шлях (домовлятися, використати знайомства, заплатити гроші). Тому звернення до адвоката чи організації означає, насамперед, намір владнати справу з їх допомогою, але неформально. Цю тактику підтвердили також висловлювання ромів під час глибинних інтерв'ю.

Роми нікуди не звертаються, тільки платять. Вони не знають, куди звертатися, а по-друге, не вірять, що їм допоможе влада проти міліції. І я не вірю.

Справа в тому, що роми – це найбільш незахищений народ. І вони настільки неграмотні, що не можуть себе захистити, не можуть правильно написати заяву, вони навіть не знають, куди ту заяву писати. Їм простіше дати трошки грошей, щоб їх відпустили, вони поїхали – і все.

З інтерв'ю із ромами

Цікавими виявилися також регіональні відмінності в уподобаннях щодо шляхів вирішення конфліктів (Рис. 14). Якщо в Одеській і Черкаській областях роми надавали перевагу в основному неформальним способам вирішення своїх проблем із міліцією (87 % і 90 % відповідно), то в Полтавській області роми були готові однаково часто вдаватися як до юридичних засобів (53 %), так і до неформальних шляхів вирішення проблем (47 %).

Рис. 14. Шляхи вирішення конфліктів із міліціонерами: регіональний розподіл (% від тих, хто відповів)

З'ясовано, що суттєві відмінності у виборі шляху вирішення конфліктів пояснюються різними чинниками. Зокрема, налагоджені відносини міліції з авторитетними членами ромської громади роблять найефективнішим неформальний шлях, а налагоджені стосунки з іншим органами влади зумовлюють частіший вибір юридичного шляху.

Результатом такої усталеної практики вирішення спірних ситуацій із міліцією є практична відсутність будь-яких документальних доказів щодо скарг на дії працівників ОВС, порушення ними прав ромів.

Згідно з офіційною відповіддю МВС України, наприклад, скарги на дії працівників міліції від ромів або ромських громадських організацій у 2012 році не надходили. Аналогічні відповіді були отримані від УМВС в Полтавській і Черкаській областях. Винятком стало УМВС у Закарпатській області, за інформацією якого, протягом 2012 року від ромів і ромських громадських організацій надійшло 5 звернень щодо неправомірних дій по відношенню до ромів працівників міліції.

Таким чином, небажання ромів звертатися до органів влади у разі порушення їхніх прав працівниками міліції лише ускладнює ситуацію, коли проблемні стосунки між ромськими громадами та правоохоронцями можуть залишатися прихованими від влади і громадськості досить тривалий час.

Ознаки дискримінаційної політики у відкритих інформаційних джерелах системи МВС

7.1. Аналіз офіційних сайтів системи Міністерства внутрішніх справ України та його обласних управлінь

Враховуючи той факт, що офіційна політика органів влади відображена не лише в нормативних актах, а й у відомчих засобах масової інформації, в рамках дослідження було проведено аналіз офіційних сайтів Міністерства внутрішніх справ та його обласних управлінь в Одеській, Полтавській, Черкаській областях, а також сайту громадсько-правового тижневика МВС «Іменем Закону».

Предметом аналізу були інформаційні повідомлення та статті, розміщені у цих інтернет-джерелах станом на 15 квітня 2013 року, в яких зазначена належність фігурантів до ромів (одиниці розрахунку – слова із коренями «ром» і «циган», вжиті у різних відмінках і як різні частини мови), а також частота та контекст цих згадувань.

Аналіз виявив, що сайти обласних управлінь МВС практично не містили матеріалів, в яких будь-яким чином була б зазначена етнічна приналежність ромів (Рис. 15).

Рис. 15. Кількість статей на сайтах МВС України, які містять слова із коренями «ром», «циган» і де присутня мова ворожнечі (у абсолютних значеннях)

	Сайт МВС України	Сайт тижневика «Іменем Закону»	Сайт ГУМВСУ в Одеській області	Сайт УМВСУ у Полтавській області	Сайт УМВСУ у Черкаській області
Всього статей, які містять слова із коренями «ром», «циган», з них:	22	70	0	0	1
де є слова тільки із коренем «циган»	5	64	0	0	0
де є мова ворожнечі	16	61	0	0	0

Причиною цього, за офіційними поясненнями керівництва обласних управлінь, стало виконання рекомендацій Управління зв'язків із громадськістю МВС України. І дійсно, з відповіді, наданої МВС, з'ясувалося, що «у 2011 році на адресу МВС надходили скарги від громадян та представників громадських організацій (у тому числі й ромів) щодо зазначення етнічного походження правопорушників у ЗМІ. У зв'язку з цим Управлінням зв'язків із громадськістю було підготовлено та направлено листа на структурні підрозділи ОВС з вимогами уникати зазначення етнічного походження (національності, народності) правопорушників, злочинців та осіб, що підозрюються у скоєнні адміністративних правопорушень і кримінальних діянь».

Згаданий лист Управління зв'язків із громадськістю став результатом активної роботи ромських організацій, зокрема Одеського обласного ромського конгресу, який у травні 2011 року надіслав до МВС 112-сторінковий збірник «Роми України з точки зору Міністерства внутрішніх справ України. 2006-2010: Результати моніторингу офіційних сайтів системи МВС України». Аналіз публікацій дав змогу цій організації зробити досить невтішні для МВС України висновки:

«1. МВС України розуміє та представляє ромів України виключно як злочинну націю, оскільки в усіх випадках, коли фігурантами події реально або уявно є представники ромського народу, у повідомленнях обов'язково називається національна (етнічна) належність. В інших випадках, коли правопорушниками є особи з-посеред інших народів, національна (етнічна) належність цих правопорушників не називається.

2. МВС України явно (письмово) та публічно висловлює та поширює недоброзичливе, негативне ставлення до ромського народу з метою викликати та сформувати негативне та вороже ставлення до ромського народу у цілому загалу читачів інших національностей».

Як позитивний факт слід назвати оперативне реагування і МВС України, і обласних управлінь на вимоги ромських громадських організацій щодо видалення з відомчих сайтів мови ворожнечі (Додаток 3). Зокрема, у відповідь на листи Одеського обласного ромського конгресу протягом 2012-2013 років було видалено зазначення ромської національності при висвітленні кримінальних справ: у 49 публікаціях на сайті МВС; у 10 публікаціях на сайті УМВС в Полтавській області; у 7 публікаціях на сайті ГУМВС в Одеській області. Втім, є й сумний приклад: на відміну від сайтів обласних управлінь міліції, сайт МВС та сайт тижневика «Іменем Закону» все ще містили статті, в яких згадування ромської спільноти було негативним. Редактор «Іменем Закону» представлення ромів як правопорушників і злочинців вважає цілком законним, тому з сайту не прибрано жодної подібної інформації.

Аналізуючи контекст слів із коренями «ром», «циган», зазначимо, що більшість статей (76) представляють ромів як злочинців або підозрюваних у злочині (Табл. 8). Найчастіше вказуються такі види злочинів: шахрайство (21 стаття); зберігання, використання, розповсюдження наркотичних речовин (14 статей); крадіжка (12 статей). На противагу цьому, як жертви злочинів роми згадуються лише 1 раз.

Таблиця 8. Види контекстуальних висловлювань зі словами, які містять корені «ром», «циган» на сайтах МВС України та газети «Іменем Закону» (в абсолютних значеннях)

Контекст висловлювань зі словами, які мають корені «ром», «циган»	Сайт МВС України	Сайт тижневика «Іменем Закону»	Загальна кількість статей
Згадування про ромів як злочинців або підозрюваних у злочині:	15	61	76
за видами злочинів:			
✓ шахрайство: «видурювання грошей», «вмілі психологічні трюки», «ворожки», «розвести на гроші», «знахабніла циганка», «надокучливі причепи»	1	20	21
✓ зберігання, використання, розповсюдження наркотичних речовин: «циганські наркодільки», «реалізація «наркоти», «роми заробляють на трамадолі», «циганські авторитети», «циганські наркоугруповання».	5	9	14
✓ крадіжка: «обібрати», «любитель легкої наживи», «легке збагачення», «викрадення коней», «Боже благословення на скоєння крадіжок».	6	6	12
✓ вбивство: «завдання смертельних ударів», «умисне вбивство», «бузувір»	2	6	8
✓ торгівля людьми, незаконне позбавлення волі і викрадення людини: «примушувати», «заяжування», «чергова байка», «работорговець», «сутенерша»	0	7	7
✓ грабіж: «кримінальний табір», «бідний циган», «барахло»	0	5	5
✓ вимагання грошей	0	2	2
✓ експлуатація дітей	0	2	2
✓ співучасть у злочині	1	0	1
✓ завдання тяжких тілесних ушкоджень	0	1	1
✓ продаж голосів на виборах	0	1	1
✓ підроблення документів	0	1	1
✓ незаконне видобування корисних копалин	0	1	1
Згадування ромів як таких, що займаються бродяжництвом, жебрацтвом	1	5	6
Згадування ромів як жертв злочинів	1	0	1
Питання толерантності, протидії ксенофобії і расизму; захист прав ромів	5	1	6
Нейтральні згадування, історичні статті: «циганський табір», «цигани»	5	13	18

Зазначимо, що як контекстуальні синоніми до слова «циган» у статтях вживаються такі визначення із принизливим та образливим підтекстом: «чорноброві», «чорні», «кочові», «смугляві», «смуглявці», «смуглянки», «будулаї», «чавели» (14 статей). 4 статті містять також слова із коренем «циган» у негативному контексті, причому без згадування власне ромського народу: «циганське радіо», «вициганити».

...Повірте, що у цьому «лохотроні» задіяно чимало учасників – нерідко галасливих смаглявокдесь поряд підстраховують кілька «будулаїв»¹...

...Йдеться про так звані вірменське та циганське радіо. Перше відоме тим, що знає відповіді на всі, навіть абсурдні запитання. Про друге ж ходять легенди щодо його здатності неймовірно швидко поширювати інформацію. Напевне, саме його послугами і скористався поважний закарпатський «агрорекетир». Інакше пояснити появу цілої «команди підтримки» неподалік його лігва, де сищики влаштували «секрет», просто важко²...

Зустрічаються й нейтральні контексти слів із коренем «циган» (18 публікацій), хоча саме вживання цих слів теж треба розглядати як образливе по відношенню до ромів (наприклад, «Київ як циганський табір»).

Скориставшись шкалою видів мови ворожнечі, розробленою Центром «СОВА»³, можна констатувати, що на сайтах МВС України та газети «Іменем Закону» превалюють такі її різновиди:

✓ згадка про етнічну належність чи громадянство у кримінальній хроніці:

...В Ужгороді група невідомих осіб тривалий час розповсюджувала марихуану. Оперативна інформація про діяльність наркоторговців надійшла співробітникам відділу БНОН ГУМВС. З'ясувалося: до реалізації «наркоти» були причетні місцеві роми. Деякі з них вже встигли побувати не тільки на лаві підсудних, а й у місцях ув'язнення. Пізніше стало відомо, що тут задіяний цілий ромський клан⁴...

...Героїнею цієї історії стала 49-річна представниця ромської національності, яка приїхала до Полтави з Горлівки Донецької області. Досконало володіючи методами видурювання грошей і цінностей за допомогою ворожіння та вмілих психологічних трюків, вона планувала «розвести» полтавців на кругленьку суму⁵...

...Літнього ранку вона поралася на городі, коли побачила, що в двір зайшли дві смаглявки-молодиці. Довідавшись, що старенька живе сама, одна з ромок повідала довірливій жінці, що новоявлені бізнес-леді міняють гроші, і їм треба до 12-ї встигнути у Решетилівку, а там же черги. Повіривши дівчатам, бабця винесла дві тисячі гривень, які складала «на смерть». Але знахабнілій циганці стало замало, й вона заявила, що до тисячі не вистачає 50 гривень⁶...

...До міліції з проханням припинити незаконний видобуток каменю звертався директор ДП «Довжанське ЛМГ», де нахабно «хазяйнували» кілька ромів з Білок. Порушників затримали⁷...

¹ <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1162380960>

² <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/1717>

³ http://www.irf.ua/files/ukr/programs/rol/cyberhate_2011.pdf

⁴ <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/195554>

⁵ <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/118>

⁶ <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1194286838>

⁷ <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1226995902>

✓ твердження про загальну кримінальність ромів:

...Хоча інколи і спостерігається деяка спеціалізація, чи територіальна прив'язаність. Наприклад, так звані «порізи». Цим ремеслом переважно «захоплюються» цигани. Уламком бритви вони дуже вправно розрізають сумочку чи кишеню, позбавляючи їх грошового вмісту⁸...

...Розкриттям загадки кримінального таланту циган займаються психологи, однак і вони не можуть дати вичерпної інформації. Тож нам залишається лише аналізувати сумний досвід обдурених. Тож не станьте ними⁹...

...Але чомусь так повелося, що нині достеменно ніхто не відає, чому до цього народу ліпиться чимало історій не лише про конокрадів та майстрів гадання й хіромантії, які воістину золотять власні ручки. Напевно, із глибини віків дожили без видимих змін особливі «національні традиції» ромів використовувати силу гіпнозу саме з метою шахрайства¹⁰...

✓ заклики до дискримінації, зокрема у вигляді загальних гасел:

...Аби не стати здобиччю циганського полювання – уникайте будь-якого знайомства з представниками цієї романтичної нації¹¹...

✓ згадування ромів у негативному контексті;

...Зазвичай у приміських лісосмугах їм доводилося «знайомитися» з бомжами, циганами та іншим «кolorитним» народом¹²...

✓ твердження щодо моральних недоліків ромів:

...Я більш ніж переконаний, що гроші, які перепадатимуть ромській общині від того (точніше – барону), навряд чи підуть на благоустрій поселення – для цього треба, щоб ментальна «квітка» цього народу звернула з середньовічного шляху на сучасну цивілізаційну дорогу¹³...

Водночас, як показали результати аналізу, на сайтах МВС і його обласних управлінь з'являються також матеріали, спрямовані на захист прав ромів, висвітлення питань толерантності, протидії ксенофобії та расизму. Такі публікації, на жаль, поки що нечисленні.

7.2. Ознаки дискримінації в текстах вироків та ухвал

Органи внутрішніх справ є не єдиною державною структурою, в діяльності якої наявне дискримінаційне ставлення до ромів. Судова гілка влади, як з'ясувалось під час дослідження, також має бути прискіпливо проаналізована, оскільки лише в ЄДРСР, який працює з 2006 року, слово «циган» згадане в 1066 вироків.

У зв'язку з цим доречно згадати думку Європейського суду з прав людини, який у низці справ («Сейдіч і Фінці проти Боснії та Герцеговини» / *Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina*; «Андреева проти

⁸ <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1137164312>

⁹ <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1202132077>

¹⁰ <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1162380960>

¹¹ www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1211785881

¹² <http://www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1243319846>

¹³ www.archive.imzak.org.ua/index.php/home/m1170678345

Латвії» / Andrejeva v. Latvia) вказував, що відмінність у поводженні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного і розумного виправдання, тобто не має законної мети чи в ній відсутня розумна відповідність меті використовуваних засобів. І зазначення національності ромів у вироках, на нашу думку, потрібно кваліфікувати саме як дискримінаційне.

Звичайно, вказівка на етнічну належність осіб, які фігурують у матеріалах судового розгляду, є допустимою, коли саме етнічна належність особи є умовою, необхідною для розуміння мотиву злочину або дій фігурантів кримінальної справи, що характерно для розгляду «злочинів на ґрунті ненависті». Проте серед 1066 зазначених вироків не було жодної справи про злочини на ґрунті ненависті.

Розподіл 524 вироків, постановлених у період з 01.01.2011 по 01.04.2013, в текстах яких є вказівка «циган», «ромська національність» та под., має такий вигляд (Табл. 9):

Табл. 9. Територіальний розподіл вироків, в яких зазначається етнічна належність ромів

Область	«Циган»	«Ромська національність»	Загалом
АР Крим	8	-	8
Вінницька	10	5	15
Волинська	9	3	12
Дніпропетровська	7	-	7
Донецька	8	-	8
Житомирська	16	2	18
Закарпатська	34	83	117
Запорізька	2	-	2
Івано-Франківська	6	2	8
Київська	16	-	16
Кіровоградська	38	-	38
Луганська	-	1	1
Львівська	20	1	21
Миколаївська	20	-	20
Одеська	9	1	10
Полтавська	18	1	19
Рівненська	7	-	7
Сумська	30	2	32
Тернопільська	4	1	5
Харківська	15	-	15
Херсонська	30	-	30
Хмельницька	19	2	21

Черкаська	28	9	37
Чернівецька	2	-	2
Чернігівська	25	5	30
Місто Київ	24	1	25
Усього	405	119	524

Як бачимо, дискримінаційна практика безпідставного зазначення національності найбільш поширена в судах Закарпатської, Кіровоградської, Сумської, Херсонської, Чернігівської, Черкаської областей.

То чому вирoki судів містять дані про етнічну належність обвинувачених ромів? Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року не містить таких вимог. Так, стаття 374 (Зміст вирoku) говорить, що у вступній частині вирoku зазначаються, окрім інших даних, «прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи». Отже, зазначення етнічної приналежності тут лише потенційно допускається і лише за умови, що це є важливим для справи. Аналогічна норма практично з таким самим формулюванням містилася й у ст. 333 (Вступна частина вирoku) старого КПК України 1960 року.

Єдиним поясненням масового внесення до тексту вироків етнічної належності ромів є вимоги Інструкції про єдиний облік злочинів для органів прокуратури і внутрішніх справ від 25.05.2010, якою затверджена Статистична картка на особу, яка вчинила злочин. Основні розділи цієї картки, успадковані ще з радянських часів, дотепер передбачають обов'язкове зазначення національності злочинця. І хоча відповідно до ст. 291 КПК (Обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування) інформація про національність при складенні обвинувального акту не вимагається, слідчі ОВС продовжують хибну практику, переносючи до тексту обвинувальних актів дані про національність обвинувачуваного зі статистичних карток. В суді ж, як правило, внесення поданої інформації до тексту судового рішення проводиться автоматично, що і призводить до негативних наслідків – незаконного зазначення етнічної належності ромів. Так само не зумовленим матеріалами справи, а відтак – незаконним є зазначення етнічної належності осіб, які не є навіть ані сторонами, ані учасниками процесу.

Характерним прикладом такої практики є, наприклад, вирок Великоберезнянського районного суду Закарпатської області у справі № 1-31/11 від 15.04.2011 року, який в мотивувальній частині містив таке:

*«Підсудний ОСОБА-1 09 березня 2011 року, близько 19-ї год., працюючи сторожем ВАТ "Ерстед"..., до обов'язків якого входить збереження цінностей, які знаходяться на території товариства, та маючи доступ до майна цього товариства, умисно, таємно, з корисливих спонукань, з метою особистого збагачення впустив на територію вказаного товариства **трьох осіб ромської національності**, яким за винагороду в сумі 100 грн. продав три металеві шафи, чим завдав ВАТ "Ерстед" збитків на загальну суму 180 грн.».*

Вказівка на національність підсудних/засуджених у текстах 1066 вироків є результатом сталої хибної практики правоохоронних органів, для яких і досі національність зостається важливим критерієм оцінки особи підозрюваного. Логічним наслідком такої практики є ризик того, що зазначення національності підсудних/засуджених у процесуальних документах кримінальних справ може бути використане на досудовому слідстві та судом як «кваліфікуюча» ознака.

Заради справедливості слід сказати, що, по-перше, суди зазначають національність не тільки ромів, і, по-друге, не всі суди і не завжди вказують національність підсудного/засудженого. Наприклад, в Закарпатській області за період з 01.01.2011 по 01.04.2013 з 3 297 вироків, розміщених у ЄДРСР, етнонім «циган» присутній у 34 вироків, а словосполучення «ромська національність» – у 83. Так само часто в текстах вироків вказуються й інші національності: «українець» – 126 випадків, «росіянин» – 38, «угорець» – 24, «білорус» – 6.

У 10 127 рішеннях судів Одеської області, навпаки, частіше зазначалися інші національності: «гагауз» – 101 вирок, «українець» – 213, «циган» – 10, «ромська національність» – 1.

У Полтавській області у 7166 вироків превалює зазначення української національності – 601 вирок проти 19 обвинувачуваних ромів.

В Черкаській області з 11 204 вироків національність «українець» згадується в 883 вироків, «ромська національність» та «циган» – у 18.

Проте залишається показовим, що «ром», «циган» у вироків фігурують у 5 разів частіше, ніж «українець» (Табл. 10).

Табл. 10. Частота зазначення у вироків національності обвинувачуваних відповідно до їх питомої ваги у структурі населення

Кількість населення України (2001)	Кількість українців (у % до загальної кількості населення)	Кількість ромів (у % до загальної кількості населення)	Загальна кількість вироків за весь період в ЄДРСР	Кількість вироків, в яких є посилення на національність «українець» (у % до загальної кількості вироків)	Кількість вироків, в яких є посилення на національність «ром», «циган» (у % до загальної кількості вироків)
48 240 902	37 541 693 (77,82 %)	47 587 (0,098 %)	207 161	5753 (2,77 %)	1278 (0,62 %)

Наведені дані, на наш погляд, унаочнюють ставлення судової влади не лише до ромів, а й до інших національностей в цілому, що потребує як постійного контролю з боку інституцій громадянського суспільства, так і активної роботи державних органів.

Шляхи налагодження співпраці між ромськими громадами та ОВС

Певна закритість ромів, досліджена в ході опитування, а також їх орієнтація на вирішування будь-яких проблем переважно всередині власної громади є суттєвими чинниками, що позначаються на стосунках ромів із правоохоронними органами. До того ж, із певних причин ромські громади уникають частих контактів із працівниками міліції.

За таких обставин, враховуючи небезпеку дискримінації з боку органів влади, постає окреме питання налагодження відносин ромських громад із територіальними підрозділами ОВС. Існує нагальна потреба припинити порушення прав ромів працівниками міліції, знайти підходи до вирішення непорозумінь між ромами та міліцією, покращити професійний рівень особового складу ОВС при взаємодії з ромськими громадами.

Попри очевидну необхідність покращання стосунків із правоохоронцями, 26 % опитаних ромів визнали, що взагалі не знають, що для цього треба робити. Ще 18 % відповідей ромів окреслили безвихідність ситуації, що склалася у стосунках між ромами та міліцією: *«вони теж хочуть щось мати, ніхто нічого міняти не буде»; «горбатого могила виправить»; «скільки вовка не годуй...»; «міліція живе за рахунок людей, їм і так добре»; «ніяк, бо в них вказівка заробляти на нас гроші»; «ніяк не можна – ми і всі люди загалом для них як зарплата: притиснув – і гроші в кишені»; «бідний міліціонер бідного цигана все одно не зрозуміє»*. Водночас, констатуючи ці прикрі моменти, більшість ромів має чітке бачення того, що ситуацію треба змінювати на краще, незважаючи на проблемність пошуку виходу з неї для обох сторін.

Саме тому під час опитування 56 % представників ромських громад досить впевнено та швидко надали власне бачення реальних шляхів покращання стосунків із працівниками ОВС, які можна сформулювати у такі групи:

1. Просвітництво ромів щодо їхніх прав (7 %): *«покращити рівень обізнаності ромів зі своїми правами»; «коли роми будуть знати Конституцію України і будуть знати свої права, можливо, тоді знизиться рівень порушень їхніх прав»; «покращити можливо, але не за один рік і навіть десятиріччя. По-перше, треба підвищувати обізнаність ромів, щоб вони могли відстоювати свої права»;*

2. Зміни у поведінці працівників міліції в цілому та по відношенню до ромів (28 %): *«треба, щоб усі міліціонери вчилися»; «треба, щоб міліція виконувала закони»; «ознайомлювати кадри з тим, що роми – теж люди»; «ставитись до нас, як до всіх»; «щоб вони знали, що нас можуть захистити»;*

3. Контроль міліції згори, системні зміни у державі (21 %): «прокуратура повинна стежити»; «поміняти весь склад, міліціонерам – нормальну зарплату»; «дуже важливо зробити міліцію місцевою, виборною для начальників, щоб вони їх контролювали, а не тільки міністерство»; «треба, щоб їм платили гроші держава, а не люди»; «вказівка зверху про покращення ставлення до ромів»; «навести порядок в верхах»; «коли зміниться держава».

Позиція працівників міліції з приводу налагодження відносин з ромською громадою виявилася не менш конструктивною й засвідчила відкритість до співпраці. Так, представники правоохоронних органів зазначали, що необхідно проводити більше зустрічей з ромами, роз'яснювати їм їхні права, контактувати з авторитетними членами громади і ромськими громадськими організаціями.

Я думаю, з нашого боку треба більше зустрічей проводити з їхнім лідером. Минулого року ми двічі зустрічалися. А від них ми вимагаємо на загальних підставах – не порушувати закон і більш нічого.

З інтерв'ю із працівником міліції

Ще одним шляхом поліпшення стосунків міліціонери назвали ознайомлення зі звичаями і традиціями ромів, проведення додаткової професійної підготовки, що дасть змогу краще розуміти цю етнічну спільноту і уникнути упередженого ставлення. Сьогодні ж працівники ОВС здійснюють профілактичні візити до ромських сімей, проте аналіз інформації про місця проживання етнічних меншин не проводиться навіть на рівні обласних управлінь. Це підтверджують офіційні відповіді останніх, надані на інформаційні запити Асоціації УМДПЛ:

«Відомостями щодо загальної кількості ромів, які проживають на території Закарпатської області, про місця (населені пункти) компактного проживання осіб ромської національності, а також про місця компактного проживання осіб ромської національності поза межами населених пунктів (табори, самозабудови тощо) Управління МВС України в Закарпатській області не володіє».

«Згідно з нормативними актами, що регламентують діяльність підрозділів ОВС, інформація про загальну кількість ромів, місця (населені пункти) компактного їх проживання, у тому числі поза межами населених пунктів (табори, самозабудови тощо) УМВС України в Полтавській області не обліковується».

«Ведення обліків стосовно кількості осіб ромської національності та місць їх компактного проживання в населених пунктах та поза їх межами не відноситься до компетенції ОВС. Для отримання вказаної інформації рекомендуємо вам звернутись до Управління державної міграційної служби в Черкаській області».

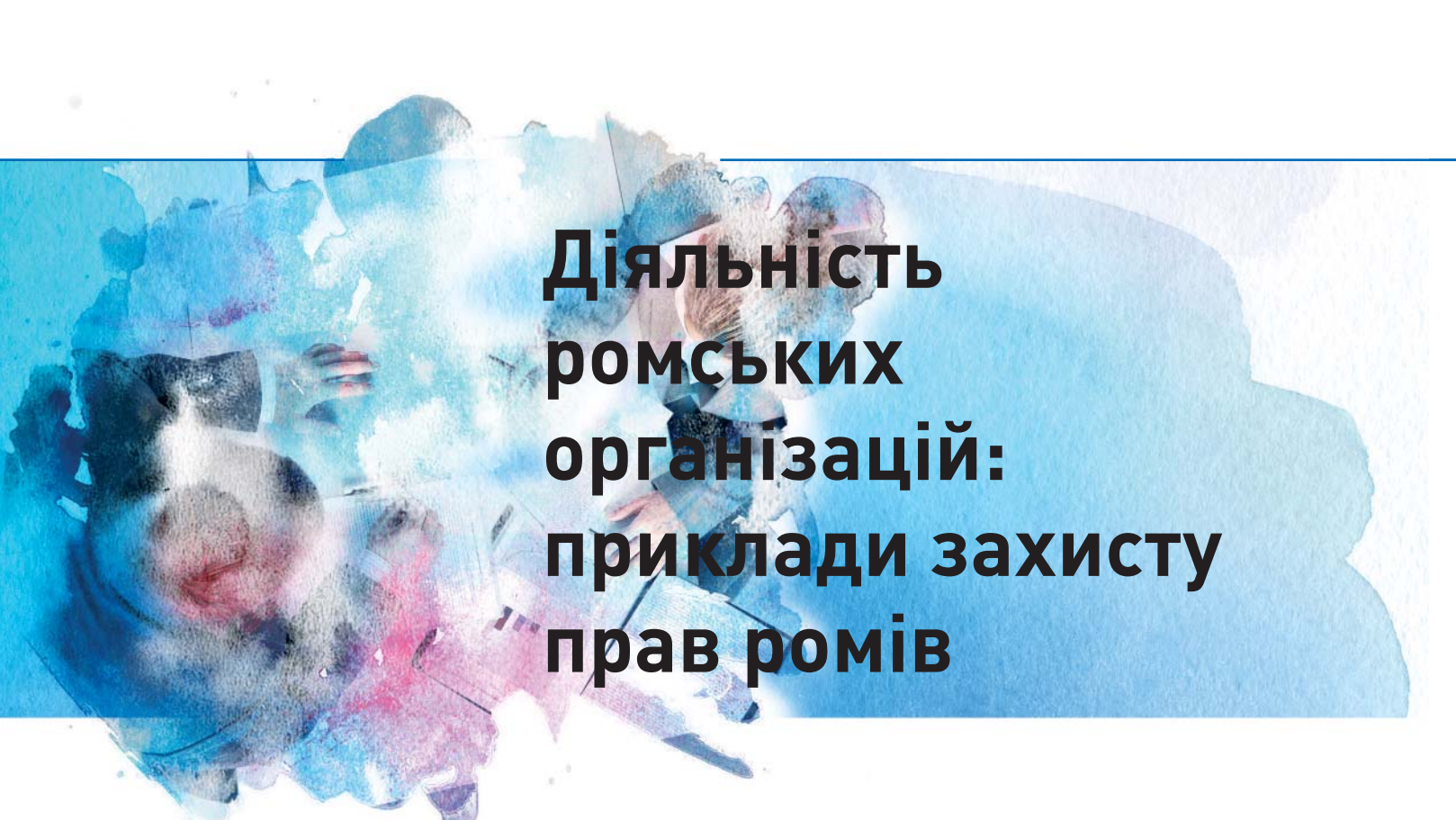
З іншого боку, для належної роботи підрозділів ОВС у правовому полі слід подбати про нормативне забезпечення принципів і механізмів взаємодії міліції з ромськими громадами. Наше дослідження виявило, що сьогодні МВС України практично не має документів (наказів, інструкцій, розпоряджень, доручень, службових листів, рішень колегій тощо), на підставі яких організовується робота з ромами в органах внутрішніх справ України. Ця ж ситуація повторюється й на рівні областей: «... на даний час в УМВС України в Полтавській області розпорядчі документи, накази, інструкції, доручення тощо, відповідно до яких організовується робота з ромами, не розроблялися».

Водночас певна частина працівників ОВС була переконана в тому, що перший крок мають зробити роми, а не міліція, оскільки саме роми, на їхню думку, не бажають йти назустріч. З точки зору цих працівників ОВС, ромам необхідно більше інтегруватися в українське суспільство, брати участь у громадському житті, отримувати середню і вищу освіту тощо.

Це не стільки від нас залежить, скільки від них. Чи є у них таке бажання включатися в суспільство, робити щось для цього суспільства? Наскільки я розумію, їх влаштовує те, як вони живуть, їхній спосіб виховання майбутніх поколінь. Їх влаштовує будь-яка країна і будь-які закони, тому що вони їх не розуміють і не хочуть розуміти.

Ну, знову ж таки, не знаю наскільки це можливо і наскільки вони цього хочуть – інтегруватися і жити в суспільстві, соціалізуватися, жити нашими правилами, а не своїми традиціями. Традиції – так, це дуже добре, національні звичаї, але все-таки ми живемо зараз в цивілізованому суспільстві. Треба здобувати освіту, треба деś працювати, робити ставки не на те, що я зароблю деś на металобрухті, а отримувати якусь професію і займати гідну нішу в суспільстві

З інтерв'ю із працівниками міліції

Діяльність ромських організацій: приклади захисту прав ромів

Випадок 1. Одеська область, м. Іллічівськ, лютий 2013 року

Громадянка Р. (18 років) та громадянка Т. (40 років), перебували на базарі в м. Іллічівськ, де були затримані приблизно о 12:00 двома патрульними через схожість жінок на фотороботи підозрюваних у скоєнні крадіжки. Патрульні передали затриманих до Іллічівського міського відділу ГУМВСУ в Одеській області приблизно о 12:20. Затримання було зафіксоване в журналі обліку доставлених, відвідувачів та запрошених.

Приблизно через годину після доставляння до міського відділу (жінки весь цей час перебували у коридорі), невідомий їм працівник завів їх до кабінету, де відбулося упізнання. Невідомі чоловік і жінка заявили, що вони не можуть точно сказати – ці затримані чи якісь інші вкрали у них гроші. Протокол упізнання не оформлювався, на підпис учасникам упізнання жодного документа надано не було.

Після упізнання затриманих Р. та Т. завели до іншого кабінету, де приблизно через 2 години інший працівник міліції повідомив, що збирається затримати їх і подасть заяву до суду про обрання запобіжного заходу в вигляді застави приблизно по 15 тис. грн за кожную або взагалі відправить їх до СІЗО.

На зауваження, що потерпілі не упізнали їх, цей працівник відповів, що упізнання нібито взагалі не має великого значення, а свідки можуть сказати що завгодно. Потім він показав затриманим папірець з цифрами – сумою в гривнях за звільнення і повернув їм мобільні телефони. Жінки зателефонували до матері Р., яка передала інформацію представнику Одеського ромського конгресу. Представник Конгресу зв'язався з оперативним черговим Іллічівського міськвідділу, який відповів, що «розбереться і повідомить». Дійсно, через 15 хвилин черговий повідомив, що «жінки вже пішли з відділення». Як було встановлено пізніше зі слів затриманих, до кабінету, в якому вони перебували, раптово зайшов міліціонер і наказав іти за ним. Перед виходом він попросив їх розписатися в якійсь книзі, а потім вивів на вулицю і сказав, що вони вільні. Звільнення відбулося приблизно о 17:30.

Випадок 2. Черкаська область, вересень 2012 року

Ром, житель Черкаської області, рухався на власному автомобілі. Працівники ДАІ зупинили його й наказали негайно надати їм документи на транспортний засіб, страховку та водійські права, після чого без жодних пояснень звеліли йому прибути до райвідділу міліції, відмовившись повернути отримані документи.

Після прибуття рома до райвідділу наступного дня працівники міліції провели його фотографування та дактилоскопію, зробили опис його зовнішності та занесли до бази даних без пояснень чи пред'явлення йому обвинувачень. Крім того, вони наказали йому дати гроші на бензин у сумі 200 грн, якщо він не хоче сидіти три доби у райвідділі. За цих обставин ром був вимушений віддати гроші в обмін на документи.

Представники ромської організації «Альянс ромен Черкащини» звернулися до керівництва райвідділу з проханням провести службову перевірку законності дій працівників міліції та видалити персональну інформацію потерпілого з дактилоскопічної бази даних.

Випадок 3. Одеська область, Овідіопольський район, смт Великодолинське, травень 2012 року

Помічник дільничного інспектора прапорщик міліції В. прибув до Великодолинської НВК – гімназії № 1 приблизно о 10:30 та власною волею, без пред'явлення жодного документа, забрав учня 9-го класу неповнолітнього Г. до Великодолинського відділку міліції (далі – ВМ).

Директору школи та завучу помічник дільничного пояснив, що має забрати Г. у зв'язку із розслідуванням крадіжки, до якої може бути причетний Г. Директор не заперечила проти вилучення учня з навчального процесу, доставляння до відділку й не надала педагогічного працівника для супроводу Г. та присутності під час проведення процесуальних дій у приміщенні ОВС.

Г. був доставлений до відділку приблизно об 11:00, мобільного телефону не мав, тому самостійно повідомити батьків про затримання не міг. Працівник міліції, який опитував Г., повідомив його матері про перебування сина у відділку лише приблизно о 14:00 (батько неповнолітнього Г. перебував за межами області). Мати прибула приблизно о 15:00, оскільки перебувала в м. Іллічівськ на роботі (торговий пункт на місцевому базарі). Дитину віддали матері й наказали наступного дня з'явитися до відділку разом із сином.

За майже 4 години перебування у службовому приміщенні двоє працівників міліції розмовляли з Г. з приводу викрадення електродвигунів із покинутого непрацюючого магазину на околиці селища, оскільки, з їхніх слів, саме на Г. вказали інші учні. Загальний час бесіди становив приблизно 30 хв, решту часу Г. перебував або в кабінеті, або у коридорі на другому поверсі відділку. За словами Г., працівники міліції намагалися схилити його до визнання, що саме він викрав 2 електродвигуни для здачі на металобрухт. Фізичний вплив до нього не застосовувався, але були погрози позбавити матір торгового місця в Іллічівську, забрати посвідчення водія в батька, не дати закінчити 9 класів. Неповнолітній Г. свою вину заперечив і відмовився розмовляти без батька чи адвоката.

Наступного дня батько неповнолітнього Г. разом із представниками Одеського ромського конгресу мали бесіду з директором школи, яка намагалася виправдати власні дії особистим знайомством із помічником дільничного інспектора, переконуючи присутніх у тому, що вона була стовідсотково впевнена у безпеці дитини. Цього ж дня батько та представники Конгресу мали бесіду з завідуючою відділом освіти Овідіопольської РДА, якій виклали ситуацію. Завідуюча запевнила, що проведе з директором Великодолинського НВК належну бесіду, а на найближчій нараді з директорами шкіл району обов'язково зверне їхню увагу на процесуальні питання спілкування учнів з міліцією та відповідальність педагогів.

Цього ж дня батько неповнолітнього Г. разом із представниками Одеського ромського конгресу мали бесіду з помічником дільничного та працівником відділу КМСД Овідіопольського райвідділу ОВС. Обидва правоохоронці наполягали на тому, що «великих порушень» закону не було, що оскільки потрібно було опитати хлопця терміново, вдалися до термінових дій. На запитання «Чому не повідомили матір негайно?», «Чому опитування проводили без участі вчителя?», «Чому тримали дитину 4 години у відділку?» відповіді були однотипними: «Вибачте, так вже вийшло».

Додатково під час розмови з цими працівниками ОВС було встановлено, що крадіжка, щодо якої проводили бесіду з неповнолітнім, мала суттєві особливості. Так, кожен із викрадених електродвигунів важив понад 40 кг і був начебто витягнутий через віконце розміром 25 на 32 см, у яке неповнолітній Г. навіть гіпотетично не зміг би влізти через розміри свого тіла.

Батьки неповнолітнього Г. вирішили не давати справі офіційного ходу.

Випадок 4. Черкаська область, м. Звенигородка, вересень 2011 року

До ромської сім'ї прибув працівник міліції з запитанням, чи була член сім'ї громадянка М. сьогодні на міському базарі. Жінка відповіла ствердно, після чого працівник міліції запропонував їй сісти до міліцейського автомобіля поговорити. Проте в автомобілі з нею ніхто не говорив, натомість її без пояснень доставили до райвідділу міліції.

У райвідділі працівники міліції пояснили, що на неї подано скаргу про те, що вона нібито висловлювалася нецензурною лайкою на адресу громадянки, яка зараз прийде для впізнання. Скаржниця дійсно прибула до райвідділу міліції, проте сказала, що працівники міліції помилково доставили громадянку М. – вона її знає як порядну людину, гр. М. стосовно неї жодних правопорушень не вчиняла, після чого пішла додому.

Продовжуючи тримати гр. М. у райвідділі, працівники міліції почали їй погрожувати, брутально висловлюватися, викручували їй руки і били кулаками в живіт, вимагаючи, щоб гр. М. зізналася у вчиненні правопорушення. Лише після втручання представників «Альянс ромен Черкащини» жінку відпустили з райвідділу, скаргу на незаконні дії працівників міліції розглянула прокуратура Черкаської області, після чого винні були звільнені з органів внутрішніх справ.

Сподіваємося, що налагодженню стосунків і співпраці між ОВС та ромськими громадами сприятимуть положення Указу Президента України від 8 квітня 2013 року №201/2013 «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року», оскільки їх реалізація буде цілком залежати від активної роботи усіх органів виконавчої влади, в тому числі й МВС України.

На думку експертів неурядових організацій, одним із шляхів налагодження діалогу могли б стати громадські ради, створені при МВС України та при його обласних управліннях. Проте низька ефективність останніх породжує аргументовані сумніви представників ромських організацій щодо того, чи має сенс така форма взаємодії з територіальними органами МВС України. Між тим, доводиться констатувати, що до складу Громадської ради при МВС представники ромських об'єднань не входять.

На жаль, МВС України також не змогло назвати жодної ромської неурядової організації чи об'єднання, з якими у міністерства була б налагоджена взаємодія. Про відсутність представників ромських організацій у складі громадських рад повідомили й УМВС у Закарпатській, Полтавській та Черкаській областях. Водночас слід сказати про позитивний крок керівництва черкаської міліції, яке повідомило, що у 2012 році *«до Управління МВС надійшло звернення від голови громадського об'єднання «Альянс ромен Черкащини» П. Бурлаченка щодо організації співпраці, за результатами розгляду якого керівництвом Управління організовано і проведено робочу зустріч із представниками зазначеної організації та до ОВС області направлено доручення УМВС про недопустимість упередженого ставлення до громадян в залежності від їх національності та активізації взаємодії з представниками громадськості»*.

Важливим напрямом роботи МВС України могло б стати виконання рекомендацій Європейського кодексу поліцейської етики, в яких державам пропонується застосовувати політику набору до поліції *«...чоловіків і жінок, що представляють різні складові суспільства, в тому числі етнічні меншини, оскільки*

кінцевою метою є такий склад співробітників поліції, який відображає те суспільство, на службі якого вони перебувають».¹

Проте сьогодні говорити про засади такої відомчої політики поки що передчасно. Тим більше, що навіть серед діючих правоохоронців досить складно віднайти як ромів, так і представників інших етнічних меншин. По-перше, їх частка незначна в загальній кількості працівників ОВС України. За даними 2001 року, наприклад, особовий склад ОВС мав 0,7 % білорусів, 0,4 % молдаван, 0,3 % болгар, по 0,2 % поляків і азербайджанців. Відповіді обласних управлінь підтвердили цей факт: «В органах та підрозділах внутрішніх справ Полтавської області відсутні працівники міліції, які є ромами за національністю»; «Серед працівників органів і підрозділів внутрішніх справ Черкаської області осіб ромської національності немає».

По-друге, органи внутрішніх справ просто не ведуть такої статистики. За офіційною інформацією МВС України, кількість працівників органів внутрішніх справ, які є ромами за національністю, наразі неможливо встановити, оскільки у свідоцтві про народження, в паспорті громадянина України та в паспорті громадянина України для виїзду за кордон немає графи «національність».

---

¹ Європейський кодекс поліцейської етики. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету міністрів Ради Європи. Прийнята Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні представників міністрів.

Висновки

1. Рівень правової обізнаності більшості ромів є катастрофічно низьким – лише 9 % опитаних знають свої основні права. Це є однією з головних причин, з одного боку, нерозуміння ромами дій працівників міліції у тій чи іншій ситуації, а з іншого – незнання способів відстоювання власної позиції та захисту своїх прав.
2. Вкрай низьким є рівень довіри ромів до правоохоронних органів – лише 7 % ромів тією чи іншою мірою довіряють міліції. Високий рівень недовіри до органів правопорядку є однією з причин того, що лише 10 % ромів звертаються по допомогу до міліції, тоді як до 70 % опитаних віддають перевагу неюридичним формам вирішення проблем.
3. 83 % опитаних ромів відчують себе об'єктами негативного ставлення з боку працівників міліції, яке 51 % опитаних оцінили як «неприятне» та ще 32 % – як «вкрай негативне». За словами ромів, причинами такого ставлення є національна належність ромів (92 % відповідей), їх матеріальний стан (67 %) та зовнішній вигляд (62 %). Додатковими чинниками, що зумовлюють упереджене ставлення до ромів, є закритість ромських громад, нерозуміння правоохоронцями особливостей соціального життя ромів. Таке ставлення, на думку ромів, негативно контрастує зі ставленням працівників ОВС до інших громадян України, яке є більш поблажливим навіть у випадках вчинення останніми незначних правопорушень.
4. Позитивно оцінюючи певні культурні особливості ромських громад та заперечуючи існування дискримінаційного підходу до ромів, працівники міліції водночас упевнені в необхідності більш пильного нагляду за ромами (відвідування за місцем проживання, перевірка документів, огляд автотранспорту та житлових приміщень). Проголошуючи абсолютно рівне ставлення до усіх громадян України, міліціонери зазначали, що роми порівняно з іншими громадянами більшою мірою схильні до таких видів злочинів, як незаконні операції з металобрухтом, зберігання і поширення наркотичних речовин, незаконне володіння зброєю тощо. На думку більшості працівників ОВС, відчуття ромами негативного ставлення до них з боку міліції є безпідставним і спричинене загальною незаконослухняністю ромів.
5. Наразі існують великі прогалини в роботі МВС України з ромськими громадами. Органи внутрішніх справ не володіють загальною інформацією про місця компактного проживання ромських громад, не розробляють нормативно-правові акти, які мали б регламентувати принципи та механізми взаємодії правоохоронців із ромським населенням. У системі професійної підготовки відсутні бодай ознайомлення особового складу з культурними особливостями ромських громад, засадами толерантного ставлення при виконанні службових завдань, планування службової діяльності з урахуванням демографічної специфіки регіону. Практично відсутня взаємодія МВС, ГУМВС, УМВС із ромськими організаціями в рамках дорадчо-консультативних органів (громадських та експертних рад) та консультацій із громадськістю.
6. Як позитивний факт слід назвати оперативне реагування МВС України та його обласних управлінь на вимоги ромських громадських організацій про видалення з відомчих сайтів інформації, яка містить мову ворожнечі. Водночас, на жаль, сайт МВС та сайт тижневика «Іменем Закону» все ще містять статті із представленням ромів як правопорушників і злочинців.

7. Формуванню негативного іміджу ромів сприяє не обґрунтоване нормами законодавства зазначення національності підсудних/засуджених у текстах вироків та ухвал. На сьогодні в матеріалах Єдиного державного реєстру судових рішень ЄДРСР виявлено щонайменше 1066 вироків, в яких безпідставно зазначено національність ромів, що кваліфікується як дискримінаційна практика судових органів. Найбільш поширена така практика в судах Закарпатської, Кіровоградської, Сумської, Херсонської, Чернігівської, Черкаської областей.
8. Підрозділи ОВС України здійснюють облік «осіб ромської національності», які порушували закон. Проте мета збору такої інформації, коректність її використання, правила доступу до неї працівників ОВС залишаються невідомими. З огляду на це існує вірогідність формування однобокого та негативного ставлення особового складу ОВС України до ромів як до потенційних правопорушників.
9. Аналіз вироків і державної статистики не дає підстав вважати ромські громади більш криміногенною частиною населення, аніж населення України в цілому. Кількість злочинів, вчинених ромами і зафіксованих у текстах вироків за 2011-2013 роки, виявилася в 2,5 рази меншою від загальної злочинності населення у досліджуваних областях при розрахунку на 10 тисяч населення.
10. За результатами опитування, у 2012 році міліціонери відвідали за місцем проживання понад половину ромів (51 %). Є позитивом, що 78 % працівників міліції починали свій візит згідно з вимогами закону – з отримання дозволу увійти до їх житла, 35 % ромів вказали на те, що в результаті таких візитів було проведено незаконний огляд та/або обшук житла. Порушення правоохоронцями конституційних гарантій недоторканості житла прямо залежало від рівня освіти ромів. Якщо у ромів з неповною вищою або вищою освітою відповідного дозволу запитували у 94 % випадків, то серед ромів із середньою освітою це траплялося у 75 % випадків. У тих, хто закінчив кілька класів або взагалі не мав освіти, дозвіл на вхід працівники ОВС запитували лише під час 52,5 % візитів. 25 % ромів, які потерпіли від незаконного обшуку та/або огляду помешкання, зазначили, що причину своїх дій працівники ОВС просто не пояснювали.
11. Протягом 2012 року 66 % опитаних ромів були зупинені міліціонерами без подальшого доставляння до райвідділу чи іншого службового приміщення ОВС, здебільшого для перевірки документів (82 % випадків).
12. На відміну від пересічних громадян України, з яких лише 0,6 % з різних причин доставлялися до райвідділів міліції протягом останніх 12 місяців, серед ромів цей показник становить майже половину від усіх опитаних (45 %). Як правило, доставляння до підрозділів ОВС відбувалися з численними системними порушеннями закону. Так, 61 % ромів не був записаний до журналу обліку відвідувачів, доставлених та запрошених осіб. 68 % ромів повідомили, що міліціонери не дали реалізувати «право на телефонний дзвінок», щоб повідомити близьким про своє затримання. У 47 % випадків протокол про затримання ромів взагалі не складався.
13. Серед доставлених до ОВС ромів чоловіків було більше, ніж жінок (відповідно 56 і 43 %). За віковими категоріями доставлених переважали особи від 25 років. Так, із опитаних ромів віком 26-35 років було доставлено до підрозділів ОВС 54 % осіб, віком 36-45 – 57 %; віком 46-55 років – 60 %; віком 56 і більше років – 50 % осіб. Співвідношення доставлених до підрозділів ОВС також залежало від рівня освіти ромів. Так, більшість

доставлених або не мала освіти (54 % цієї категорії), або закінчили кілька класів (55 % цієї категорії). Серед осіб із неповною вищою або вищою освітою відсоток доставлених до підрозділів ОВС становив 25 %.

14. Доставляння ромів до службових приміщень міліції у 71 % випадків здійснювалося лише для того, щоб сфотографувати й отримати відбитки пальців, незважаючи на непричетність того чи іншого затриманого до жодного правопорушення. При цьому працівники ОВС у більшості випадків зовсім не давали пояснень або обходилися лаконічними фразами «так потрібно», «треба для загальних даних». Лише в окремих випадках затриманим як причину називали «підозру в скоєнні злочину». Працівники міліції заперечували факти незаконних фотографування та дактилоскопії ромів, проте висловлювались на підтримку збору таких даних серед усього населення України для полегшення своєї роботи.

15. Під час перебування у райвідділі міліції фізичного насильства зазнали майже 20 % затриманих ромів, а психологічного – 73 %. Серед видів фізичного насильства переважало побиття (88 %, або 21 випадок), насильство із застосуванням певних знарядь (протигаз, електрошокер, пластиковий пакет, кайданки, скотч тощо) – у 42 %, або 10 випадках. Найрідше зустрічалося примушування довго перебувати у незручній позі (13 %, або 3 випадки).

16. Найпоширенішим видом психологічного тиску були погрози міліціонерів сфальшувати кримінальну справу та ув'язнити (64 % опитаних). На другому місці – погрози застосувати побиття та катування (42 %). Рідше затриманим ромам погрожували виселенням із місця проживання (17 %), переслідуванням близьких (16 %) та вчиненням сексуального насильства (10 %).

17. Найбільш поширеними способами вирішення проблем із працівниками міліції виявилися: звернення до адвоката (48 %), звернення до громадської організації (45 %) та традиційний спосіб – через авторитетного члена громади (41 %). Однак звернення ромів до адвоката, громадської організації чи до авторитетного члена громади зовсім не означає наміру потерпілих офіційно оскаржувати дії працівників міліції. Навпаки, найефективнішим шляхом вирішення конфліктів із міліціонерами 73 % ромів назвали саме неформальний шлях (домовлятися, використати знайомства, заплатити гроші). Тому звернення до адвоката чи організації означає, насамперед, намір владнати справу за їх допомогою, але на неформальному рівні.

18. Представники ромських громад вважають, що найбільш ефективними шляхами покращання стосунків із працівниками ОВС є спеціальне навчання працівників ОВС із метою зміни їх поведінки та ставлення до ромів (28 % відповідей); посилення контролю за діями міліції (21 %), просвітництво ромів щодо їхніх прав (7 %). Більшість опитаних працівників ОВС також вважають за необхідне запровадити додаткову професійну підготовку для ознайомлення з традиціями ромів, проведення більшої кількості зустрічей з авторитетними членами громади і ромськими організаціями. Такі кроки, на думку правоохоронців, дадуть їм змогу краще розуміти ромську спільноту, уникати упередженого ставлення та досягти необхідного рівня взаєморозуміння.

Рекомендації

Міністерству внутрішніх справ України:

1. З урахуванням Указу Президента України від 8 квітня 2013 року №201/2013 «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» розробити принципи та механізми співпраці ОВС з ромськими громадами, закріпивши їх у відомчих нормативно-правових актах, включаючи кадрову політику, що має передбачати залучення ромів до служби в ОВС України.
2. Враховуючи відсутність нормативно-правових актів МВС, що регламентують роботу працівників ОВС з ромськими громадами, а також наявність певної дискримінаційної практики, засвідченої результатами моніторингу, розробити відповідні відомчі акти з дотримання прав ромів і систему постійного контролю за їх виконанням.
3. Спільно з органами соціального захисту, центрами зайнятості, управліннями охорони здоров'я, освіти й науки, молоді та спорту, службами у справах дітей та обов'язково – громадськими організаціями проводити серед ромів профілактику правопорушень.
4. Запровадити у складі МВС, ГУМВС, УМВС як експеримент на період 2013-2014 років посади відповідальних осіб зі зв'язків із ромською громадою.
5. Постійно контролювати інформаційні повідомлення та публікації, що розміщуються в періодичних виданнях і на офіційних сайтах МВС, ГУМВС, УМВС України, для недопущення у них проявів мови ворожнечі.
6. Заборонити працівникам усіх підрозділів та служб МВС України в інтерв'ю зі ЗМІ чи в інших повідомленнях, що можуть бути поширені у будь-який спосіб для невизначеної кількості людей, згадувати або обговорювати етнічну належність правопорушників і фігурантів кримінальних справ, висловлювати своє особисте негативне ставлення до представників того чи іншого народу.
7. Запровадити надання населенню України докладної інформації про протидію МВС України расизму і ксенофобії, виховання толерантності до національних меншин.
8. Згідно з рекомендаціями, наданими Україні Комітетом ООН з ліквідації расової дискримінації протягом 2006-2011 років:
  - ✓ інтенсифікувати навчання особового складу ОВС дотриманню прав людини;
  - ✓ забезпечити ефективне розслідування заявлених злочинів на ґрунті ненависті, а також розгляд скарг громадян на дискримінаційні дії працівників ОВС;
  - ✓ виключити расове або етнічне профілювання.
9. Створити при МВС, ГУМВС, УМВС України експертні ради з питань забезпечення прав національних меншин у діяльності органів внутрішніх справ.

Державній міграційній службі України:

Запровадити у Департаменті паспортної роботи та громадянства посаду радника з питань ромської національної меншини (на громадських засадах).

На виконання Указу Президента України від 8 квітня 2013 року №201/2013 «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» визначити у територіальних управліннях ДМС посадових осіб, відповідальних за зв'язки із ромською громадою.

Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин:

Запровадити в областях, де проживають найбільші ромські громади (Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Одеська, Харківська, Черкаська), інститут радника Комітету з питань ромської національної меншини на громадських засадах.

Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини:

Запровадити посаду радника з питань національних меншин у складі Департаменту з питань дотримання соціально-економічних та гуманітарних прав.

Запровадити в областях, де проживають найбільші ромські громади (Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Одеська, Харківська, Черкаська), інститут представника Уповноваженого з питань ромської національної меншини на громадських засадах.

Міністерству культури України:

Запровадити у відділі національних меншин України та української діаспори Департаменту у справах релігій і національностей посаду головного спеціаліста з виконання заходів Стратегії захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство до 2020 року, схваленої Указом Президента України від 8 квітня 2013 року №201/2013, надавши пріоритет при призначенні на посаду фахівцям-ромам.

Державному комітету телебачення і радіомовлення України:

Розробити спільно з Національною спілкою журналістів України, Комісією з журналістської етики та громадськими організаціями ромів пам'ятку для журналістів з питань висвітлення життя та проблематики ромської національної меншини.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Розподіл вироків, постановлених у 2011-2013 роках судами Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей стосовно ромів (відповідно до статей КК України)

	Закарпатська область	Черкаська область	Полтавська область	Одеська область	Загалом
Умисне вбивство (ст. 115)			1		1
Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121)			1		1
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122)	1		2		3
Тяжке тілесне ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 124)		1			1
Експлуатація дітей шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку (ст. 150)	8				8
Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155)			1		1
Злісне невиконання обов'язків із догляду за дитиною (ст. 166)	1				1
Крадіжка (ст. 185, частина 1)	17	2	1	1	21
Крадіжка повторно (ст. 185, частина 2)	12	3	2	3	20
Крадіжка з проникненням у житло (ст. 185 частина 3)	16	7	4	2	29
Крадіжка, вчинена групою осіб (ст. 185 частина 5)		3			3
Грабіж (ст. 186)	4	4		3	11
Розбій (ст. 187)		1	1		2
Вимагання (ст. 189)				1	1
Шахрайство (ст. 190)	1	3			4
Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289)	2		1		3
Незаконне поводження зі зброєю (ст. 263)	1	1			2
Хуліганство (ст. 296)	6				6
Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 частина 2)	1				1
Злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів (ст. 307, 309)	3	12	2		7
Посів або вирощування снопідного маку чи конопель (ст. 310)	2				2
Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358)	2				2
Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389)	1		7		8

Додаток 2. Розподіл соціально-демографічних характеристик обвинувачених за вироками судів Закарпатської, Одеської, Полтавської, Черкаської областей 2011-2013 років

	Закарпатська область	Черкаська область	Полтавська область	Одеська область
Чоловіків	77	22	15	10
Жінок	7	6	0	0
Немає освіти	16	6	5	2
Середня освіта	48	8	1	5
Неповна середня освіта	8	4	2	1
Вища освіта	0	0	0	0
Немає інформації про освіту	12	10	7	2
Працює / не працює	1\83	28	15	10

Додаток 3

МВС УКРАЇНИ
УМВС УКРАЇНИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ДОРУЧЕННЯ

25.01.2013

м. Черкаси

№ 21/1- 3

Про недопустимість упередженого ставлення
до громадян в залежності від їх національності
та активізації взаємодії з представниками
громадськості

До УМВС України в Черкаській області надходять звернення громадських організацій, в яких висловлюється занепокоєння фактами порушення прав і свобод представників національних меншин співробітниками органів внутрішніх справ області, зокрема випадками їх необґрунтованого затримання, незаконної зупинки та огляду автотранспорту, грубого поводження.

Подібні випадки є неприпустимими і такими, що негативно впливають на імідж ОВС регіону.

Упереджене ставлення щодо тієї чи іншої національної меншини суперечить Конституції України, Закону України «Про міліцію» та державній політиці расової та національної рівності. Україна декларує себе як державу, яка докладає усіх зусиль до ліквідації проявів ксенофобії, оскільки вона підписала усі міжнародні акти по забезпеченню рівних прав і свобод.

Зважаючи на це, активність та принциповість у боротьбі із злочинністю та при забезпеченні правопорядку не повинна поєднуватися з порушенням прав будь-якого прошарку чи категорії населення, тим більше на національному ґрунті. Вчинення специфічних злочинів представниками окремих національностей, ні в якому разі не має бути підставою упередженого ставлення до законослухняних громадян цієї національності. Слід розуміти, що нетактовне ставлення до представників національних меншин з боку окремих співробітників, образливі вислови, узагальнення і погрози на їх бік, створюють у національних меншин хибне уявлення про переслідування міліцією не окремих злочинців, а всієї цієї спільноти загалом з причини національної неприязні.

З метою недопущення упередженого ставлення співробітників міліції до громадян в залежності від їх національності, а також активізації взаємодії з представниками громадськості в питаннях забезпечення нормалізації взаємин з представниками етнічних меншин

ДОРУЧАЮ:

1. Начальникам галузевих служб УМВС, МВ-РВ області, ЛВ в річпорту Черкаси, командирам строювих підрозділів:

1.1. До кінця січня п.р. на оперативних нарадах за участю особового складу довести до відома кожного співробітника принципову позицію керівництва Управління щодо неприпустимості ставлення до громадян в залежності від їх національності.

1.2. Додатково проінструктувати особовий склад про необхідність неухильного дотримання у службовій діяльності прав і свобод національних меншин, та забезпечити контроль за виконанням підлеглими таких вимог.

1.3. Начальникам УДАІ УМВС, УДСО при УМВС забезпечити виконання вимог п. 1 даного доручення працівниками підпорядкованих територіальних підрозділів.

2. З метою забезпечення виконання державної політики щодо розвинення конструктивного діалогу влади із суспільством та участі державних органів у реалізації ініціатив громадськості надавати допомогу представникам громадськості в питаннях організації та проведення спільних робочих зустрічей та «круглих столів» з обговорення аспектів діяльності української міліції, проблем взаємин з представниками етнічних меншин, роз'яснення новацій вітчизняного законодавства в даній галузі, шляхів підвищення довіри населення до міліції тощо.

3. Контроль за виконанням цього доручення залишаю за собою.

Начальник
генерал-майор міліції

В.В. Дерновий

Коротка інформація про організації-виконавців проекту

Харківський інститут соціальних досліджень створений у 1999 році і займається правозахисною, моніторинговою, методичною та дослідницькою діяльністю, в яку залучені фахівці в галузі соціології, права і психології.

Правозахисна діяльність інституту пов'язана із втіленням проектів, які спрямовані на демократизацію діяльності органів внутрішніх справ і підвищення впливу громадського контролю за правоохоронною діяльністю.

Моніторингова діяльність спрямована на створення в Україні системи регулярних візитів у місця несвободи в рамках національного превентивного механізму.

Методична робота інституту передбачає розробку посібників з питань взаємодії громадян із органами внутрішніх справ в Україні.

Важливим напрямом діяльності організації є **дослідницька робота** – ХІСД регулярно проводить соціологічні дослідження з питань оцінки роботи міліції за допомогою громадської думки; дотримання прав етнічних меншин в діяльності органів внутрішніх справ; правових потреб населення України; трудової дискримінації людей старшого віку; дотримання прав іноземних студентів при взаємодії з міліцією; дослідження нетолерантних організацій в Україні, проблем ромського населення тощо.

Партнерами інституту є UNICEF, Рада Європи, ОБСЄ, Міжнародний фонд «Відродження», Данський інститут прав людини, Британська рада, Польський Гельсинський фонд із прав людини, Національний фонд на підтримку демократії, інститут «Відкрите суспільство».

«Миргородські Рома» зареєстрована 29 листопада 2009 року як миргородська міськрайонна громадська організація, метою якої є реалізація правових, освітніх, культурних та інших програм у ромських громадах Полтавської області.

Реалізація таких програм розглядається як основне джерело знань і практичного досвіду. За період з 2009 по 2013 рік виконані чотири проекти у правовій, медичній та гуманітарній сферах. Організація є членом громадських рад при Миргородській міській раді та Миргородській райдержадміністрації. Окремим напрямом діяльності організації є надання безоплатної правової допомоги ромам за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Одеський обласний ромський конгрес – громадська організація ромів і для ромів (неформально – з лютого 1989, формально з березня 1998). Основна діяльність – ромська політика, правозахист, освіта, ромологія. При Конгресі діють Центр правової допомоги (з 1999), ромська бібліотека, Інститут ромології.

Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (Асоціація УМДПЛ) створена в червні 2010 року. Наразі організація має регіональні представництва у 16 областях. **Основними напрямками** діяльності Асоціації є:

- ✓ контроль за дотриманням прав людини працівниками ОВС;
- ✓ аналіз українського законодавства у сфері захисту прав людини;
- ✓ підготовка аналітичних та інформаційних матеріалів, пов'язаних із проблематикою дотримання прав людини;
- ✓ популяризація знань про права людини серед працівників державних установ;
- ✓ проведення опитувань громадської думки, спрямованих на оцінку ефективності роботи міліції;

- ✓ розробка та реалізація форм участі громадськості в цивільному контролі за дотриманням прав людини у правоохоронній діяльності;
- ✓ створення спеціальної мережі моніторів за діяльністю правоохоронців;
- ✓ підготовка періодичних аналітичних звітів щодо дотримання прав людини в українській міліції.

Робота з цих напрямів передбачена у **п'яти програмах діяльності**.

Програма 1. Актуалізація проблеми громадського контролю за роботою правоохоронних органів серед громадськості

Програма 2. Створення ефективної системи моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів влади.

Програма 3. Взаємодія із офісом Уповноваженого ВР України з прав людини

Програма 4. Вдосконалення і розвиток НПА у сфері прав людини в діяльності правоохоронних органів.

Програма 5. Освіта у сфері прав людини в діяльності правоохоронних органів

Предметом моніторингу та аналізу є такі аспекти:

1. Право на життя в контексті роботи міліції;
2. Свобода від катувань та інших форм жорстокого поводження;
3. Право на свободу та особисту безпеку;
4. Умови утримання під вартою в міліцейських установах;
5. Право на недоторканність приватного життя;
6. Доступ до інформації, яку має у своєму розпорядженні міліція;
7. Свобода мирних зібрань;
8. Захист від дискримінації, расизму та ксенофобії;
9. Захист власності (від незаконного захоплення майна, транспортних засобів, неповернення майна, вилученого як докази, і т. ін.);
10. Попередження насильства в сім'ї та торгівлі людьми. Права дітей;
11. Права біженців, шукачів притулку і мігрантів;
12. Права співробітників міліції. Гендерна рівність у міліції.

Альянс ромен Черкащини – обласна громадська організація, метою якої є задоволення і захист законних, соціальних, економічних, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів своїх членів, що ґрунтуються на сприянні всебічному розвитку громадського самоврядування у всіх сферах громадського життя.

Організація реалізовувала низку правозахисних проєктів за підтримки посольства США в Україні, Міжнародного фонду «Відродження»:

1. Етика, права та обов'язки працівників ЗМІ при висвітленні тем і сюжетів, пов'язаних із ромською меншиною.
2. Мости співпраці між працівниками медіа, юристами, владою та громадськими організаціями задля розбудови неупередженої й етнічної журналістики в Україні.
3. Забезпечення ідентифікаційними документами ромського населення Черкаської області.
4. Фахова правова допомога та юридичні консультації – вразливим групам населення Черкащини.
5. Започаткування роботи Центру правової інформації та консультацій для вразливих верств населення в Черкаській області – шлях до подолання їх правової та соціальної ізоляції.
6. Моніторинг ситуації з дотримання прав ромського населення в діяльності органів міліції.

Про авторів

Бурлаченко Петро Дмитрович – юрист, голова обласної громадської організації «Альянс ромен Черкащини», координатор Центру з надання правової інформації та консультації – головний юрист організації. Керівник низки правозахисних проектів, ініціатив щодо захисту ромського населення, надання консультацій, інформації та роз'яснень, представлення інтересів в органах влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органах, допомоги у підготовці заяв, скарг, позовних заяв та інших процесуальних документів.

Керівник правозахисного проекту за підтримки міжнародного фонду «Відродження» «Моніторинг дотримання прав ромського населення в Черкаській області у діяльності органів міліції».

Єрмошкін Сергій Миколайович (Ніко Перго) – юрист, доктор філологічних наук, колишній учитель, викладач Одеського національного університету (1983-2002), заступник начальника управління економіки Одеської міської ради (7 ранг, 2006-2011), експерт спільного проекту Уповноваженого ВРУ з прав людини та Верховного Комісара ОБСЄ з прав національних меншин «Стан дотримання прав національних меншин в Україні» (2002), засновник, редактор і видавець першої в Україні Ромської газети «Романіпе» (1993-1997), засновник і редактор першої в Україні «Ромської правознавчої газети» (з 2005), асоційований експерт Ради Європи з питань імплементації Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1996-1997), співзасновник першої в Україні ромської організації (1989), співзасновник (1998) та голова правління Одеського обласного ромського конгресу, автор багатьох публікацій з питань ромської філології, історії, політики тощо.

Козаренко Наталя Володимирівна – юрист, регіональний координатор зі зв'язків із громадськістю Уповноваженого ВР України із прав людини у Херсонській області, керівник громадської приймальні Херсонського обласного Фонду милосердя та здоров'я (ХОФМЗ). Член правління Асоціації українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (Асоціація УМДПЛ). Помічник міністра МВС із дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (2008-2010). Експерт проекту МФВ «Паспортизація в ромських громадах України» (2011). Співавтор видань «Права людини в діяльності української міліції», «Права людини в Україні», «Злочини на ґрунті ненависті».

Колоколова Марія Олександрівна – соціолог, науковий співробітник Харківського інституту соціальних досліджень. Експерт багатьох проектів з питань дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів, зокрема «Моніторинг незаконного насильства в міліції» (2010; 2011 рр.), «Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки» (2010; 2012 рр.), «Дотримання прав іноземних студентів при взаємодії з працівниками ОВС України» (2010; 2012 рр.) тощо. Співавтор публікації «Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях».

Мартиненко Олег Анатолійович – доктор юридичних наук, професор. Фахівець у сфері запобігання злочинам серед працівників органів внутрішніх справ, забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів. Національний тренер програми розвитку ООН з питань запобігання насильству в сім'ї. Учасник миротворчих місій ООН в Боснії-Герцеговині та Косово. Радник міністра МВС із прав людини (2006-2008), начальник Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності МВС (2008-2010). Учасник міжнародних проектів з питань створення національних превентивних механізмів проти катувань, розробки механізмів громадської експертизи та громадських розслідувань, розвитку громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Чумак Юрій Володимирович – голова Центру правових та політичних досліджень «ДУМА», член всеукраїнської громадської організації «Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (Асоціація УМДПЛ)». Заступник голови Громадської ради при ГУМВС України в Харківській області, помічник міністра МВС із дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (2008-2010). Автор публіцистичних та аналітичних статей правозахисної та суспільно-політичної тематики в різних виданнях, член правління Харківської обласної організації Національної спілки журналістів України.

Чернявський Микола Іванович – уродженець с. Потаповичі Овруцького району Житомирської області. Голова ревізійної комісії громадської організації «Романо Дром» (1998-2008). Член громадських рад при Миргородській міській раді та Миргородській районній державній адміністрації. Організатор та учасник багатьох конференцій, семінарів, круглих столів та інших заходів ромської тематики. Засновник громадської організації «Миргородські Рома» (2009).

Щербань Світлана Вікторівна – соціолог, науковий співробітник Харківського інституту соціальних досліджень, експерт Асоціації українських моніторів місць несвободи. Співавтор видань «Дотримання прав етнічних меншин у діяльності органів внутрішніх справ України: Навчально-методичний збірник», «Моніторинг незаконного насильства в міліції – 2010», «Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях», «Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки. Звіт за результатами національного соціологічного дослідження» тощо.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОВС УКРАЇНИ

Відповідальний за випуск – Марія Колоколова

Редагування – Елеонора Добровольська і Олег Мартиненко

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки – Кирил Кошель

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 horizontal blue or grey lines spaced evenly apart, typical of standard notebook paper. The lines extend across the entire width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical lines, text, or other markings present.